

ГРАМОТА

Все
здаётся,
нагебто -
недавно

Мария Д. Тайва

Marian D. Hajwa

It all seems – recent

MEMOIRS

Published by the Author

London 1998

Маріян Д. Гайва

Все здається, начебто – недавно

СПОМИНИ

Накладом Автора

Лондон 1998

Маріян Дмитро Гайва

Передмова

*Ми ще повернемось! Прийдемо, браття,
Туди – на обрій, де мрій земля,
Де дим родинного завиєсь багаття,
Де степ з вітрами розмовля.*

Такі слова глибокої надії, сподівань і мрій леліяв у серці й у душі не лише автор цих рядків, поет і воїн Микола Верес. Леліяли їх сотні тисяч українців, викинутих жорстокою долею з батьківської землі в роках воєнної хуртовини, яка страшним і кривавим смерчем проносилася тоді землями України.

Леліяв їх і автор цих спогадів – сотник Маріян Дмитро Гайва, якому доля судила пройти нелегкий життєвий шлях, верстати далекі-далекі дороги від рідного села, через Словаччину, Німеччину, Францію, Близький Схід, аж до Великої Британії. Це був шлях українця-воїна, який був змушений носити чужі військові однострої, але де б він не пereбував, у яких складних життєвих труднощах не знайшовся б, він завжди залишався щирим українцем, таким, яким виховали його рідне довкілля, українські громадські, молодечі та виховні організації, таким, яким виховала його Організація Українських Націоналістів.

Маріян Дмитро вже з юних років активно приєднався до місцевого громадського і культурно-освітнього життя, працюючи в «Самоосвіті», «Просвіті» та в «Хліборобському вишколі молоді». Він навчався на різних курсах, головним завданням яких було національне виховання української молоді. При тому він самотужки наполегливо здобував і підвищував свою освіту, не маючи змоги навчатися в гімназії. На молодого, працьовитого, енергійного і патріотичного юнака звернула свою увагу Організація Українських Націоналістів, і Маріян скоро став її членом. З приходом російських загарбників у Західну Україну Маріян вступив на вчительський курс у педінституті, успішно його закінчив і був призначений вчителем у села Рудники та Литвинів. Одночасно він продовжував виконувати різні доручення підпільної мережі ОУН в дуже небезпечних тогочасних умовах. Ці доручення та завдання значно поширились і втягнули Маріяна в глибоку організаційну діяльність у роки німецької окупації, коли він працював уже в повітовій пропагандивній секції ОУН-УПА аж

до свого примусового виходу з рідної землі з надією, що може все-таки трапиться можливість у дорозі перейти до УПА. На жаль, такої нагоди не було, й авторові цих спогадів прослався твердий військовий шлях із Закарпаття на Словаччину, а там і далі простелились йому далекі фронтові дороги, биті шляхи, що їх треба було долати, були бої, наступи і відступи, довелось йому тижнями перебувати на фронтовій передовій, заznати чимало горя і тривоги в полоні. Рятуючись від примусової репатріації «на родину», Маріян був змушений знову одягнути чужу уніформу й опинився на Близькому Сході, а в повоєнних роках з Єгипту переїхав до Великої Британії.

З приїздом до Великої Британії розпочався черговий життєвий етап автора в нових умовах. Автора спогадів годиться зарахувати до одного з перших засновників українського організованого життя, бо саме в Лондоні утворився центр українського життя, і Маріян зробив свій вагомий внесок у його розвиток та в розбудову української організованої громади, головно лондонської. Згодом він став провідним громадським діячем, працюючи майже 40 років в Об'єднанні бувших Вояків Українців, у Союзі Українців у Великій Британії та в інших організаціях.

Довгі роки перебування автора на чужині аж ніяк не змінили його життєвої настанови – служити своєму народові. Він і далі залишився вірний гаслові: «Добро української нації – це найвищий закон і життєвий дороговказ українського вояка!».

«Ми ще повернемось! Прийдемо, браття, туди, де дим родинного завивсь багаття». Ця надія повернулася до рідного вогнища ніколи не покидала Маріяна, хоч його і не раз терзали сумніви, чи доживе він до того часу, коли знову переступить отчий поріг, пройдеться стежинами рідного села, поклониться Великому Пророкові України Тарасові в Каневі чи, скажімо, гордо крокуватиме в марші вулицями Києва і Львова. В умовах російської імперії, яка цупко затиснула Україну, годі про це було навіть і думати.

Але – що неможливе в людей, можливе в Бога. Розвалився Советський Союз. Україна здобула державність. Влітку 1992 року автор спогадів таки переступив отчий поріг: «Підкошувалися мені ноги, швидко билося серце, та все з неперевершеною радістю. Слава Богу, що дозволив мені дожити до цієї миті», – пише Маріян про ці зворушливі хвилини.

Написати свої спогади сотник Маріян Дмитро Гайва довго вагався з різних міркувань. І коли рішився таки їх написати, зробив це під вираз-

ним імпульсом: піднести їх як дарунок молодим поколінням в Україні, щоб вони знали і берегли пам'ять про тих, хто, викинутий воєнним буревієм з України, невтомно працював на чужині для визволення українського народу, свято зберігаючи у своїх серцях велику любов до України. Ця любов, віра і надія у перемогу української Правди перемагала ностальгію за втраченою батьківчиною і закликала не сходити з обраного шляху, не відступати перед часто неймовірними труднощами, а витривати на вояцькій стійці віданої служби Україні й українському народові.

Один з них – автор цих спогадів Маріян Дмитро Гайва. В уяві читача не буде виростати образ якогось легендарного лицаря, а образ українського патріота, який виростав і формувався в часі між двома світовими війнами і був дитиною доби, в якій українці на західних українських землях жили пам'яттю Визвольних змагань, а молодь мріяла про переможне закінчення розпочатої іхніми батьками боротьби, коли світ уже наблизався до нової світової війни.

Останніх сторінок свого життя автор ще не закриває. Він не опочиває в затишку від життєвих трудів. Ні! Він і далі активний діяч українського організованого життя у Великій Британії, хоч уже похилого віку, а нелегкі життєві переживання і час поклали на нього свою виразну печать. Тож побажаємо йому доброго здоров'я, сил і витривалости в його невтомній праці та многих літ. Він український патріот, який чесно і віддано служив Україні в рядах ОУН-УПА, у військовий уніформі як воїн-офіцер і як невтомний політичний та громадський діяч, для якого добро української нації було і залишається його найвищим законом. Законом воїна-громадянина.

Лондон, 1997 року

Майор д-р Святомир М. Фостун

Вступ

Життя кожної людини уподібнене дорозі, що веде до вершини гори. Від миті народження до останнього подиху якась невидима сила веде нас на гору, поклавши на плечі долі хреста. Кожному свого, кожному на своїй дорозі. Зрозуміло одне, що на кого Господь кладе тягарі, тому помагає їх нести.

Народжуємося з долею, наче з приданим. Маючи волю у виборі, багато чого можемо намріяти, але мало що з того збувається. Важким є перший крок, але молодість і тим добра, що навіть у найбільшому горі не знає довгих вагань і страху, бо не знає справжніх обширів зла та піdstупу. Світ повен невідомості і зваб, і хоч я боявся їх, однак постановив собі уникати всього непевного, що може трапитися у моєму житті.

Скільки десятиліть минуло, але мое дитинство і юність стоять завжди переді мною, і здається, начебто це все було недавно. У моїх спогадах виринає рідне село, батьки, приятелі, побратими, посестри, з якими мені доводилося ділити слізози радости, безліч образ, горя і зліднів. Усе минуло...

Хочеться, щоб існуvala елементарна людська справедливість. Бо ніхто, ніякі державні структури не мають права безвинно позбавляти людину волі, топтати її гідність, викорінювати пам'ять про неї. Це аморально, злочинно, підло... Слава Богу, що ті часи минулися. Ми дихнули на повні груди, коли почули, що наша рідна Україна стала незалежною, та тільки гіркі згадки про пережиті жахіття не перестають тривожити серце і душу...

* * *

Кажуть, мудрість виростає з печалі. Печалі я мав багато, але мудрості це мені не принесло. Тоді, може, вона розпочинається з радості? Але радість скороминуша, вона затуманює розум, робить людину сліпою. Ми живемо в очікуванні її, страждаючи. Здебільшого одне народжує інше. З найбільшої радисти часто постає найбільша печаль, яка іноді позначає все наше життя. Саме так сталося зі мною. Розпочалось усе буднього ранку в моєму родинному селі, про яке, Дорогий Читачу, хочу тобі розповісти.

Мое село

Село, в якому мене породила мати, було не мале і не велике. Розташування села – розлоге. Воно пролягало від цісарського гостинця вздовж річки до вигону, а через нього аж до присілка Нової Греблі, де був водяний млин. Господарства були побудовані по обидва боки головної дороги, відгороджені плотами та обсаджені чарівної краси кущами рож, бузку і чарівною калиною. Попри плоти росли ясени, липи, грущі, яблуні... На весні та влітку ця зелень по обидвох боках дороги творила суцільний тунель. Восени він прибирався у червоно-золотисті шати, а взимку – в срібний іній. При вході у село серед розлогих каштанів стояв камінний пам'ятник – хрест, який свідчив про скасування панщини.

Ідучи сільською дорогою вглиб села, впираємось у вигін. Посеред нього символічний камінний хрест, і це було наче центром села. У 1941 році тут висипали велику могилу-пам'ятник Жертвам московського терору. Від читальні «Просвіти», наче луком, обходила село бічна дорога, яка вела до церкви і кладовища. Навколо церкви був великий майдан, він служив дітям для забав, а на Великодні свята тут виводили гаївки. Неподалік була школа, при ній будинок учителів. У тридцятих роках побудували сільську раду і пожежну охорону села. Далі серед розлогих садів були палати багатіїв Чарторийських.

До села належали ще три присілки – Нова Гребля, Застав'я і Собесько – це колонія, створена польською владою після Першої світової війни. Назву взяли таку, бо на тих полях у давнину стояли війська польського короля Яна Собеського. Під час Першої світової війни село зазнало великого знищення, бо постійно переходило з рук у руки. Однак, після війни знову розбудувалося.

Головна дорога була проблемою кожної весни та осені, особливо тоді, коли падали дощі. Тоді перейти було неможливо. Це спонукало селян у тридцятих роках на свої гроші вимостили нову дорогу. Будинок, де примістилася читальня «Просвіти», був побудований ще в 1924-1926 роках. Там була велика бібліотека, звідти розвивалося культурно-громадське життя села.

Наша церква була побудована в гуцульському стилі з дубових брусів і покрита дерев'яною дахівкою. В селі було коло 400 родин, серед них кілька польських, які змішались у подружньому житті з нашими. Деякі

поляки перейшли на українську сторону і часами були більшими патріотами, ніж українці. Село мало і свої старовинні роди, які, мабуть, і були першими поселенцями, бо деякі частини угідь і лугів носили їхні назви. Це такі, як Корпан, Сурмий, Середний, Залуцький, Гунчак і Їжак.

На мою думку, великий вплив на національну свідомість людей у двадцятих роках мали колишні вояки УГА. Вони повернулися з тaborів інтернованих чи з-за Збруча і були основною силою в культурному та політичному відродженні села. Спочатку поновили роботу читальні «Просвіта», «Рідної школи», а для молоді створили Самоосвітні гуртки, «Сільський господар», заснували хор, дитячий садок і кооперативну крамницю.

В той час, крім офіційних організацій, діяла і підпільна Українська Військова Організація (УВО), а потім ОУН. Їхніми місцевими засновниками були колишні вояки УГА Василь Колодницький-«Дунець», Олекса Ригайло, Гілярій Колодницький-«Прокоп», Ілля Човган, Теодор Штогран, Андрій Корпан, Йосип Кіт, Гілярій Джулинський, Дмитро Баран. Вони намагалися продовжувати визвольну боротьбу проти поляків, за це їх польська влада постійно переслідувала, а часто й ув'язнювала.

З приходом «червоних визволителів» у 1939 році ці особи стали першими жертвами, їх арештували, а родини вивезли в Сибір. Село втратило багато провідних людей. Національні надбання занепали, а на їх місце почали насаджувати московську «культуру».

Розправившись з провідниками села, москалі силою загнали людей у колгосп, позбавили їх статків і накинули на них, як повісмо, страх. Здавалося тоді, що западається світ. Але молодше покоління взяло ініціативу в свої руки, і розгорнулася боротьба за українську духовність. На щастя, тоді, незважаючи на всі нужди, почала з великою силою діяти таємна організованість. Умови були набагато складніші, ніж попередньо. І це дало себе відзнаки: коли в 1941 році прийшли нові «визволителі», то молоде покоління було так зміщене духовно, що про ніяке повернення назад не могло бути й мови.

Під час німецької окупації широко розгорнулася організаційно-революційна діяльність. Село мало стійких членів УПА і ряд провідників ОУН. Але знову зазнало великих втрат, бо потрапило в прифронтову лінію. Незважаючи на це, рух опору проти советів не слабнув. Це тривало кілька років.

Після 51 року розлуки з рідною стороною мені пощастило відвідати мое село. Багато змінилося... Серце стискалося, коли ступав знайоми-

ми стежками. Дехто з моїх друзів жартував: «Ти думаєш, Дмитре, що в тебе є серце?». Тепер скажу їм: так, воно у мене є, вимучене, зболіле, трохи полатане, але є. В селі я зустрівся з кількома моїми приятелями по Організації, і здалося мені, що рівень життя залишився той самий, як і колись. Хочу запитати можновладців: де зміни? Що вони зробили доброго для життя простого смертного чоловіка?

Важко повірити, що наш люд так живе, але на все Божа воля. Тепер нове покоління, але духовність залишилася. Вона – наче цілюще джерело, яке поїлося зі старої криниці. Нема на світі такої сили, хіба що Господня, аби те, що творилося поколіннями – знищити. Та духовна іскорка горітиме, вона передавалася і буде передаватися дітям, онукам. Буде летіти через віки і спалахне зіркою на земному обрії. Це найбільший скарб для нас, українців.

Моя родина

Родина, в якій я народився, була господарського роду. Батько деякий час був на заробітках в Америці. Він привіз доляри і таким чином розбудував господарство. Мій батько був великим любителем господарки та коней. Він мав, як на той час, найновіші плуги, вози та все необхідне в господарці. Докупив ще поля, добрий шмат лісу, і ми цілою родиною дбайливо все обробляли.

Батько, виїхавши до Америки, а це був 1912 рік, забрав з собою брата Петра, і вони осіли в Детройті. Працювали на фабриці «Форд».

У батька була одна мрія: якнайскоріше заробити грошей та повернутися додому, в свою рідну Галичину. Як розповідав батько, платня у той час там була мізерною, тоді він залишив брата Петра працювати далі на фабриці, а сам подався до Канади.

Приїхав до Канади в 1914 році, й тільки приступив до праці, як вибухнула Перша світова війна. На той час у нього був австрійський пашпорт і вінуважався легальним емігрантом. Однак це не було до вподоби канадській владі. Його заарештували. Таких, як він, було досить ба-

гато. Тоді мій батько познайомився ще з одним приятелем з Теребовлі. Вони придумали добрий плян і втекли з табору.

Батько повернувся до Америки і працював там, аж поки не закінчилася війна. В тому часі з ним працювало багато наших краян і почали підносити національну свідомість. Боротьба йшла на всіх відтинках, виникало багато суперечок, і це стало причиною, що наші емігранти стали цілком відчужені від усього. Мабуть, це примусило їх до самоорганізованості. Спочатку створили «Січ», куди увійшли юнаки, деякі з них мали на той час відповідну освіту. Вміли добре читати, писати, і це дало змогу в широких маштабах заявити про таку організацію. Навіть в Україні преса висвітлювала події, які там відбувалися.

Повернувшись по війні додому, мій батько намагався переконати маму, щоб з цілою родиною вийхати до Америки. Мама на це не погодилася. Вона сказала: «Я пережила страхіття війни, а тепер десь перебиратися... Ні, буду жити так, як і всі».

Моя родина. Сидять: мій батько і мати. Стоять зліва: сестра Оленка, брат Михайло і сестра Степанія. Світлина з 1927 року.

Я і брат Степан (сидить).

У той час наша родина складалася ще з двох сестер і брата. Найстарша сестра називалася Стефанія. Вона була спокійної вдачі та господиня на всі руки. Батьки віддали її вчитися кравецтва. В тому часі в Підгайцях відкрили школу, і Стефанія пішла туди. Це було приватне підприємство, яке називалося «Труд». Після трирічного навчання моя сестра успішно склала іспити і дісталася диплом, з яким мала право відчинити приватну кравецьку майстерню. Вона свою майстерню організувала вдома. Батьки допомогли купити потрібні машини, і вже через рік вона мала одну робітницю та дві учениці. Доброю та старанною роботою се-

Весільна світлина сестри Степанії. Сидять: сестра Степанія і швагер Василь, другий ряд зліва: брат Михайло і сестра швагра Текля. 1933 р.

стра придбала собі повагу та авторитет серед людей. Вона навчила кілька дівчат, з яких вийшли добрі кравчині. Але така дівчина довго сама не пробуде. Так і моя сестра знайшла собі пару та пов'язалася у родинне життя. Вона мала дві доні: Марію та Зіновію. Мабуть, пережиті страхіття війни забрали її з цього світу ще в досить молодому для жінки

віці. Тяжко переживала родина втрату, але тут людина бессила, їй залишається тільки терпеливо зносити болючу втрату.

Друга моя сестра, Олена, була дуже смілиця і любила домашню господарку. Її розкішні коси ще й донині пам'ятаю та деколи причувається і її чарівний голос. На 18 році дуже перестудилася і померла. Її смерть завдала родині великого горя...

Брат Михайло хотів бути ковалем. Та тільки зміг прочитися один рік, як хвороба примусила його покинути науку. Домашнє господарство його не дуже цікавило. Прийшов час, коли одружився і переїхав жити до Вербова. В нього було двоє дітей: дочка Олександра і син Орест. Коли до влади прийшли «червоні», то змусили його піти служити до Червоної армії. Як пішов, то в ній переїшов цілу війну. По війні працював дорожнім інженером, а коли вийшов на пенсію, до нього причепився КГБ. І тоді не давали спокою. Вони хотіли використати його у своїх цілях. Послали його до мене в Лондон, аби якось переконати мене, щоб я приїхав відвідати рідний край, родину. Я знов, коли Бог дозволить, тоді я це зроблю, але не тоді, коли тим людожерам хочеться. Мій брат добре зізнав, що на ніякі «гачки» я не піду, однак мусів виконати те, що йому доручив КГБ. Побачилися ми з братом, і коли він повернувся в Україну, нагло помер. Тоді кагебісти хотіли зробити мені другу «прислугу», аби я поїхав на похорон свого брата. Це їм також не вийшло. Але про цю їхню провокацію буде розповідь трохи далі.

В моїй родині, після брата Михайла, ішов я та мій молодший брат Степан, з яким ми разом виростали. Він з молодих літ мав зацікавлення до сільського господарства, а я хотів учителювати. Коли я закінчив семирічну школу, пробував піти вчитися до Бережанської гімназії, але, на жаль, не дістав там місця. Піти вчитися десь інакше я не мав зможи, бо не дозволяли фінанси моїх батьків. Нарешті мій батько вирішив, що я навчатимуся вдома і раз на рік буду здавати іспити. Однак і з цього нічого не вийшло. Тодішня влада категорично заборонила такий метод освіти. Тільки пізніше я довідався, що таку відмову діставали лише українці.

Чекати, коли з неба впаде манна, не було часу, і я подався шукати працю поза домом. І знайшов. Почав працювати помічником продавця у кооперативній крамниці в Підгайцях. Але й там мені не пощастило. Покупців ставало чимраз менше, торгували дуже мало, і я змушеній був залишити працю. В голові ройлися різні думки, будував собі нові плани. Зупинився на тому, що буду займатися громадсько-організаційною працею. Все закрутилося навколо мене. Приділяв багато часу молодіжним

організаціям «Самоосвіта», «Просвіта» і «Хліборобський вишкіл молоді». На курсах при товариствах «Просвіта» і «Рідна школа» мені пощастило знайти багато приятелів, які в майбутньому стали мені в пригоді.

Будучи пов'язаним з організаційною працею, я мусів багато читати. Мій брат також читав ту літературу, яку я мав. Ми часто дискутували над прочитаною книжкою чи статтею. Найбільше ми цікавилися історичними книгами. Це, наприклад, «Холодний Яр» Г. Горського, а як спрагому вода, так і нам була трилогія Богдана Лепкого «Мазепа», а Шевченків «Кобзар» був нашим молитовником.

Дні збігали, немов вода в річці, все довкола буяло у вирію щоденного життя. 1938 рік пам'ятаю, як тепер. Мене покликав до себе один з моїх приятелів на розмову, яка була дуже довгою і плідною. Про різні речі ми говорили і дійшли до праці в ОУН. Опісля він мені запропонував вступити у її ряди. Я радо погодився. Після якогось часу ми знову зустрілися, але вже в присутності ще одного чоловіка, якого я не знов. Після декількох слів я зрозумів, що вони погоджуються з моїми поглядами. Очевидно, що в них попередньо була розмова про мене. Довго не довелося чекати, і я прийняв організаційну присягу. Той день для мене був величним, бо з того дня почалася робота, яка тривала ціле мое життя.

В Організації мене приділили до звена, в якому було вже двоє осіб. З того часу ми не були на сходинах, а перебували у суворій конспірації. Пізніше це нам дуже пригодилося, особливо тоді, коли прийшли большевики. Мене цікавило, чому ми так законспіровані, але з приходом німців я дізнався про причину. В нашему звені був член обласного Проводу розвідки, а я був йому для допомоги. Часто мені доводилося подорожувати до Львова та інших місцевостей. Нам потрібно було багато різної інформації, і я влаштовувався на працю, був там доти, поки не діставав, що треба.

На початковій стадії організування УПА мене призначили до пропагандивної секції, в якій я виконував доручені мені обов'язки аж до приходу в 1944 році большевиків. З другим приходом німців я працював в ОРСТ команді і мав зв'язок з розвідкою терену аж до відходу на Захід.

Незабаром і мій брат Степан став членом Юнацтва ОУН і за большевицької влади дуже старанно виконував покладені на нього обов'язки. У часі німецької окупації він, щоб уникнути служити німцям, виїхав до Львова і вступив на шоферські курси. Там він одержав посвідку, з якою міг їхати куди завгодно. Це стало в пригоді, і він міг виконувати завдан-

Родина маєт мами. Перша зліва: тітка Оленка, тітка Броня, вуйко Ярослав, мама і вуйко Іван.

я організаційного характеру. Брат пройшов також таємний перешкіл організаційної Служби Безпеки. Коли повернувся додому, то вийшов до складу повітової бойкви охорони терену дії ОУН. Через дуже короткий час він перебрав обов'язки провідника підряду під псевдонімом «Ярема» і був знаний своїми тактичними справами.

Наприкінці лютого і в березні 1944 року його група прочищала терен районі Стрипи, і тут вона вступила в бій з совєтською армією. Бій

Родина в краю. Зліва стоять: братова Зеновія, брат Степан, швагер Василь, сестра Степанія. Сидить наша мама, зліва Марійка, доня Степана, і Нуся, донечка сестри Степанії.

тривав більше одного дня, але переважаючі большевицькі частини перемогли. Трьох з підвідділу вбили, а брата поранили і забрали в полон. Бої і далі тривали в районах сіл Гайворонка і Котузів. Усіх полонених звозили до штабу армії, що знаходився в селі Сапова. Як розповідав брат, їх спочатку допитували, а через тиждень мали розстріляти. Тут була тільки Божа воля. Сталося так, що в той час німці почали наступ, москалі в поспіху відступали, а їх декількох полонених українських повстанцівsovєтський командир наказав візвезти у ліс і розстріляти. Коли наблизилися до лісу, підійшов вищого рангу старшина і сказав, що він забирає їх, бо нема кому копати шанці. Таким чином мій брат зали-

шився живим. Потім їх погнали до Тернополя і там разом з іншими перевезли аж під Москву. Тут, як оповідав брат, усі пройшли військовий перевищкіл, після чого їх перевезли на фронт у Східну Пруссію. Тяжкий шмат життя випав йому. Він перейшов усі жахливі стежки війни аж до Берліну. Після війни його демобілізували, і він повернувся до родинного дому. Життя пішло своїм руслом. Зустрів подругу для спільного життя – Зіновію Іvasик. Після одруження мали доню Марію. Залишилися жити коло наших батьків. Разом працювали на господарстві, але в той час умови життя були дуже складні. Та ще й до того влада допікала постійними погрозами, бо брат нашої мами, вуйко Михайло, перебував у підпіллі, я був на Заході, а батько був в Америці. Після якогось часу Степан дістав працю дорожнього інженера. Роботу виконував добре, і йому почали пропонувати вступити в партію. Та тут сталося чудо. Перевіривши, що в нього брат за кордоном – відразу відчепилися. Він, як розповідав мені пізніше, цього й чекав. Коли по довгих роках ми з ним зустрілися, то найперше він мені подякував: «Тільки завдяки тобі я не був членом тієї банди».

Молодість не має довгих вагань і страхів

• • • • •

Життя в селі під польською займанчиною не було легше. Польська влада ставилася дуже неприхильно до всього українського. З погордою дивилися на нас навіть шкільні товариші, але по закінченні школи поляки пішли в одну сторону, а ми в другу. Перед нами стояло одне завдання: як втримати себе разом. І тут нам стала в пригоді організація «Хліборобський вишкіл молоді». Це була школа, де молодь мала пройти курс навчання для праці в сільському господарстві. Не гаючи часу, я пішов на цей курс. Після двотижневого навчання одержав грамоту як кращий учень і мав право навчати в цій школі.

«Вишкіл хліборобської молоді» – це була тільки вивіска, а насправді це була культурно-освітня та національно-роз'яснювальна робота.

та. Ці курси проходили в Підгайцях. Сюди сходилася молодь цілого повіту, майже одного віку, одних поглядів. Тут я познайомився з Володимиром Леником, Романом Сокольським та багатьма іншими. Чудові спомини залишилися по цих днях. Хоч життя було нелегке, але час проходив у радості та надії на кращі часи.

Розвал Польщі не приніс нам нічого нового і втішного. Але молодість не боїться нічого, адже ми доходили до двадцятилітнього віку. На наші плечі лягла боротьба за збереження української духовності. Те, що ми плянували, довелося дещо змінити, бо з приходом «визволителів» 1939 року прийшли ще важчі часи, ніж за поляків.

Через кілька тижнів після навали москалів почалися арешти. Першим попався Дмитро Баран, який був станичним ОУН нашого села. Його видалив один із зв'язкових. Після цього пішли поголовні арешти. За рік ситуація в селі цілком змінилася. Майже весь провідний елемент села був заарештований, а то й знищений. Дехто пішов у підпілля, декому вдалося перейти на Захід і дістатися до Німеччини. Ось що принесла нам совєтська влада. Це не давало нам багато надій і сподівань. Однак, щоб утримати себе при житті, ми мусіли якось згуртуватися.

Влада у 1940 році почала відкривати школи, і виникло питання, де брати вчителів. Тут мені трохи пощастило. Почали організувати курси для вчителів, і я, щоб не привертати до себе зайвої уваги, пішов на ці курси. Вони були при педінституті. На курсах ставили перед нами великі вимоги. Довелося вивчати літературу, мову та історію Росії, а ще гірше – про комуністичну партію та її вождів. Це спричинювало велике напруження, але ми те все перебороли. Швидко пройшли щість місяців, і я дістав грамоту і призначення на роботу в школі в селі Рудники. Тут була чотирирічна школа. Також мене призначили давати лекції російськи в сусідньому селі Литвинові, де була семирічна школа. У Литвинів я мав ходити три рази в тиждень (а це 6 кілометрів) і там викладати російську мову та літературу. Ці предмети я добре засвоїв, і тому дістав собі такий «наглечник».

Як звичайно, на початку буває – ніби і страшно, ніби й ні, але зате цікаво. Давно була у мене ця мрія, і от усе переді мною. Почалася моя викладацька робота в дуже складних умовах. Мав я тоді дев'ятнадцять років, а довелося вчити 4, 5 і 6 класи. Майже всі мої учні були моїми ровесниками, головно дівчата, які старалися все мені шкодити. Вимоги дирекція школи ставила високі, бо від неї вимагали інспектори районного відділу освіти. На кожному кроці треба було бути обережному. Кожний підхід, кожна необдумана дія були в той час небезпечними, бо

ж невідомо, з ким ти маєш до діла, і чим хто дихає. Це був час, коли багато молоді пішло до комсомолу. Серед них були і ті, з якими я ходив до школи, з якими працював на культурно-освітній ниві. Вони будь-коли могли мене видати.

Окрім праці в школі, я дістав ще додаткове завдання – навчати вечорами старших людей і призовників «Конституції ССР». Потім мусів допомагати час від часу робити ревізію в кооперативі. Все це забирало мій вільний час. Крім того, я мав ще готуватися до іспитів, бо далі продовжував nauку в Бережанах.

Складною була ситуація ще й тому, що я не знав, хто є хто. Мешкав я, за призначенням голови сільради, у поважного господаря Куњки. Рід Куњків був славний ще за Польщі та Австрії. У цій сім'ї була гарна родинна атмосфера. Подружжя Куњків мало три дочки і сина. Одна дочка була набагато старша від мене, зате дві середуші – мої однолітки.

Швидко пробігали дні за днями. Та одного вечора, коли я готовував конспекти на наступний день, без стуку відчинилися двері в мою кімнату. На порозі стояли енкаведисти. Увійшовши, почали допитувати мене. Ця процедура тривала до пізньої ночі. Отісля, як ім, мабуть, самим обридло – сказали лягати спати, що я мерцій і зробив. Думки в голові роїлися, як у вулику бджоли, з ними я і заснув. Ранок приніс свіжі новини. Вчораши «гості» заарештували Ганку і Зеню – дочок моого господаря, а решта родини пішла у підпілля. Таким чином і я став підозрілим.

Через тиждень, як те все сталося, мусів поїхати у район і здати звіт із шкільної діяльності, головно з моїх клас. Коли я приїхав до районного інспектора, який називався Менко, зі своїми звітами, він сказав мені: «Я хочу піти з тобою в одне місце і там дещо полагодити». Пішли ми мовчки широкою вулицею і повернули в сторону церкви. Тут я пізнав, де ми є. Це була вулиця Бережанська, де розмістився в будинку НКВД. Інспектор сказав, що зайдемо сюди. У той час якесь передчуття, наче струм, пронизало мое тіло. Зайшли всередину. Розкішний коридор і приймальня нічого поганого не віщували. Інспектор, з яким я прийшов, сказав мені сісти в почекальні. Там я просидів майже три години. Тиша така, аж моторошно. Стіни, мабуть, дуже грубі, лише час від часу десь рипнуть двері. Я не знав, чого я там сиджу, хоч деякі здогади вже мене термосили. Ніхто до мене не підходить, ніхто нічого не питає, і здалося, що сиджу там віками.

Мій спокій перервав енкаведист:

– Що ти тут робиш?

Підсайці, 1940 рік. Закінчення Педагогічного курсу.

Я відповів, що прийшов з районним інспектором Менком. Він пішов полагодити свої справи, а мені сказав почекати на нього.

— Все в порядку, ходи зі мною, з тобою також хтось хоче поговорити, — сказав той.

Зайшов я до просторої канцелярії і зрозумів, що в ній сидить головний комісар НКВД — Рум'янцев. Службовець, який привів мене сюди, відразу вийшов.

Тут почалася розмова. Комісар НКВД запитав мене:

— Прізвище, ім'я, рік народження, де працюєш?

Я відповів і сказав, що вчителем в Рудниках.

— Чому ти поселився на квартиру до Куньків?

Я відповів, що не знав Куньків ніколи, і що послав мене до них голова сільради.

Це не була та відповідь, яку він хотів почути, і тоді сказав:

— Іди в почекальню.

В почекальні мені знову довелося висидіти кілька годин. Почала боліти голова, давав про себе знати порожній шлунок. Не хотілося нічого думати. Тут підійшов інший енкаведист і почав розпитувати мене те саме, що й комісар. Я сказав йому, що хочу напитися води.

— Добре, ходи зі мною — сказав він.

Ми пішли по сходах вниз, і коли проходили вздовж партеру, наблизилися до буфету, однак промінули його. Знову сходи вниз, і тоді раптом я опинився у пивниці. Тут було темно, вогко і холодно. Не довелося довго чекати, як почали бити. Невидима рука зловила мене за потиличю, і я відчув важкі удари по плечах. Боліло чимраз дужче і дужче, а потім перестало боліти, і здавалося, що хтось мене наче штовхає. Не пам'ятаю, коли перестали бити і скільки часу там пролежав. Коли прийшов до тями, мабуть, на другий день, прийшло двоє службовців. За світили світло і принесли миску з водою. Наказали помитися і йти за ними. Заледве я вийшов по сходах нагору, як опинився в уже знайомій канцелярії. Начальник НКВД зиркнув на мене і вдав, що ніби щось дуже пильне читає. Я простояв так хвилин з п'ятнадцять, і тільки тоді він привітався зі мною і спитав:

— Як тобі тут перебувалося?

— Добре — кажу я.

— Ну, то гаразд, що так, — пробурмотів він. — Тепер ти нам скажеш правду. Що ти зробив з тією зброєю, яку ти забрав торік, коли ми розброявали польських імперіалістів? Нам відомо, що ти забрав деяку

зброю і заховав. Добре буде, як ти скажеш, де її заховав. Тоді можеш бути вільний і все буде в порядку.

І закінчив:

— Совєтська влада дала можливість тобі вчитися і працювати. Ти тепер не є звичайною людиною. Ми хочемо, щоб ти був совєтським інтелігентом.

Досить я наслухався його і сказав, що ніякої зброї я не мав. Поляків не розброяв і не мав до цього найменшого відношення. І справді, я зовсім до цього не мав відношення.

Тоді шеф НКВД сказав:

— Іди в почекальню і краще собі пригадай, а тоді скажеш усю правду.

Я вийшов. Втіма мене переборола, почало боліти все тіло. Знову чекання. Через дві години мене покликали. Шеф поклав перед мною папір і наказав підписати. Я спитав, чи можу прочитати. А він — що, ти нам не довірюєш? Тоді він перечитав 16 пунктів, після чого я зрозумів, що мені «причепили».

На прощання енкаведист сказав:

— Ти ніколи і нікому не смієш говорити, де ти був, що тебе питали.

З цим я вийшов на Божий світ. Пекельна ситуація ще мною потрясала, але недовго.

З того часу мені заборонили ходити одною з вулиць — Вузькою. На цій вулиці мешкали всі партійці, совєтські чиновники. Я не мав права подорожувати до Львова, Тернополя, Бережан. Навіть не дозволили їхати до Бережан на іспити. Ну що ж, як так, то поїду додому, — подумав і так зробив.

Переступивши батьківський поріг, відразу побачив, що щось не так. Всі були перелякані. Питаю, що сталося.

— У нас було НКВД і, як бачиш, все перевернули. Шукали зброю.

Аж тепер я зрозумів, чому так довго мене тримали — робили обшук вдома. Нічого не знайшли і «пришити» не мали що.

Під батьківською стріховою мені загоїлися всі болячки. Часу не гайнував, а читав і готовувався до іспитів. Рік минув скоро. Настала зима і час іспитів. Я поїхав до Бережан і за два тижні здав усе, що вимагалося. На самий Святий Вечір мене і моїх однокурсників відпустили додому.

Зима була дуже лютая, холодна. Випало багато снігу, мабуть, коло двох метрів. Коли я прийшов на станцію, то подумав, що поїзд не рушить з місяця. Подорожніх було досить. Під'їхав поїзд, всі посадили у вагони, а тут не знати звідки взялося повно енкаведистів. Вони почали

заходити у вагони і декого забирати. Я довго не роздумував і вискочив у сніг. Пройшов метрів 20, а далі не міг. Упав у сніг. Через кілька годин, коли все затихло, повернувся на станцію. Поїзда не було. Чекати було нічого, і я пішов до свого знайомого. Про свою пригоду йому не оповідав, а він мене і не розпитував.

Навесні наш вік підлягав військовому призову. Але був і брак учителів. Нас звільнили від служби, але під умовою, що будемо час від часу проходити тиждень, а то й більше, військову підготовку. На нас дивилися з недовірою. Сержантами були москалі з Курська. Мені один за пам'ятався, на прізвище Іванченко. Насміхаючись з нас, казав «англічани», а не «галичани».

Пройшли військовий вишкіл. Навчили нас користуватися зброєю, воєнною технікою. Це стало нам у пригоді в невідомому для нас майбутньому. З вибухом війни багато моїх товаришів пішли на фронт і ніколи не повернулися. Бог був для мене милостивий, бо сталося так, що я залишився вдома.

Прихід німців змінив пляни, надії та сподівання. Думав я, що мені робити, але багато не приходило до голови. Здався на Божу ласку. Довгими зимовими вечорами батько розповідав про Америку, про життя наших емігрантів і їхню організаційну діяльність. Мене з братом примушував учитися англійської мови, бо привіз словники та іншу літературу. Я не міг собі навіть уявити, що колись мені пригодиться те початкове знання англійської мови, яке я дістав з-під батьківської стріхи.

Перший прихід німців

З приходом німецької армії, почалося поступове встановлення німецького «нового порядку» в Україні. Мали ми надію, що нарешті зможемо щось осягнути. Будемо разом воювати проти наших споконвічних ворогів – москалів. І тут ситуація повернулася в другу сторону. Будучи членом ОУН, я мусів робити те, що мені доручено. Першим дорученням було – стати секретарем сільської ради. Я мав слідкувати за всіма німецькими розпорядженнями. Ця праця мені не дуже відповідала. Мене

тягнуло до іншого. Тут я мав багато обов'язків і клопотів, головно тоді, коли німці почали вивозити молодь до Німеччини на роботу. Сільський війт з секретарем мусіли вирішити, кого відправити, а кого залишити. Це викликало велике обурення селян і ненависть до нас. Довго витерпіти там я не зміг. Перейшов на працю до повітового Союзу. Мене доручили заготівлю худоби. Це вже більше мені підходило, ніж попередня праця. Познайомився я з Володимиром Фурдом, Гоєм та іншими, і ми взяли цілу господарку в свої руки. У той час робота такого характеру була для нас, як вода спрагому. Ми мали зв'язок з цілим повітом, бо такий заготівельний пункт був один. Кілька разів на тиждень привозили чи приганяли худобу звідсіль. Таким чином ми діставали потрібну нам інформацію з цілого повіту і передавали до ОУН.

Організування загонів самооборони та УПА

Повіт був великий і мав досить добре налагоджений зв'язок. Тоді почали проводити жваву працю над організуванням самооборони й УПА. Мене призначили до пропагандивної секції з обов'язками «кущового». Незабаром був призначений районним пропагандистом. З наближенням фронту і постанням відділу УПА, а також вишкільних загонів, з'явила потреба переорганізації. Була створена одна повітова секція пропаганди. Вона мала завдання опікуватися пропагандою у цілому повіті й також у відділі УПА, який утворився на нашому терені.

Наша пропагандивна секція УПА складалася з 9 осіб. В ній були Гриць Драбат, який пізніше був заступником Провідника вже на еміграції, Євстахій Бартків та інші, які пропали безвісти. Був і Степан Побурко, якого вивезли в Сибір, і він там пропав. З тих, кого я знав, мало хто залишився живий.

Фронт наблизався, і ситуація ставала чимраз скрутнішою. Більше уваги було звернено на організаційну роботу. Пропагандивні секції також почали допомагати своїми матеріалами. Готовували ми звернення до

німців і до частин Червоної армії. Ми сподівалися, що більшевики от-от прийдуть. Все відбувалося під нашим наглядом. Восени 1943 року наша секція широко розгорнула свою діяльність. Було лише одне на перешкоді, що були змушені змінити місце постою, бо друкарня знаходилася в Новосілках, і невигідно було подорожувати на великі відстані. Довго роздумувати було ніколи, і ми вирішили перебратися в село Голгочі. Цією справою мали зайнятися члени станиці під охороною СБ, а також одного чи двох із секції пропаганди. Перевозити було що – друкарські машини, старого типу циклостиль, досить багато паперу, вже готові летючки та звернення до бійців совєтської армії та інші речі.

Не так просто все склалося. Добре і легко плянувати, але виконати важче. З переміщенням друкарні мусіли почекати. Хочу сказати, що наша станиця була одна з великих. У повіті утворилася дуже сильна бойка самоохорони і ліквідаційна, яка мала завдання ліквідувати будь-які диверсійні дії та інші прояви проти нашого руху.

Несподівано 1944 року в березні прийшла Червона армія. Ми це передбачали, але не так скоро. Совети зробили нам ось таку несподіванку. Запам'ятав навіть день їхнього приходу. Стояли чудові, погідні весняні дні. Дерева почали вдягати зелені шати, з'явилися перші квіточки. Життя – ніби рай, але треба було думати про справи. Мені доручили бути присутнім при перевезенні друкарських машин. Нарешті все владнали, поскладали на дві фіри. Одна поїхала скоріше через Застав'я, друга – через Загайці, Старе Місто. Ми їхали попри польський костьол і повернули ліворуч, тоді поїхали не через Галич, а через Сільце (моє село). Була ніч, і вмить стало дуже ясно. Це запалили лігенштафт. Вогонь був такий великий, що освітлював усе навколо на десять, а то й більше кілометрів. При в'їзді в село я зауважив, що при дорозі стоять озброєні люди і вози. Тяжко було зорієнтуватися, хто вони. Проїхали селом метрів двісті – нас зупинили. Це були більшевицькі вояки. Запитали, куди ми їдемо і що веземо. Я відповів, що їдемо з млина і веземо муку в мішках. На щастя – повірили. Навіть не перевірили нічого і сказали їхати. Як пам'ятаю, то була перша чи друга година ночі. Нас у селі ще зупиняли, але ми говорили те саме.

За вигоном хлопці поїхали далі через греблю до Вербова. Там уже не було більшевиків, а я городами пішов додому. Ніч була тиха, ясна, наче б хтось ліхтарем світив. Пішов на подвір'я і побачив поламаний пліт і чужі постаті. Подумав собі: от прокляте насіння москальнота – уже ламають людські плоти, аби мали чим палити в польових кухнях. Ни-

шком зайшов до хати, переодягнувся. Поговорив з батьками, і – далі до своїх обов'язків. Вийшов надвір, вдаючи заспаниго. Але зупинили. Як це побачила мати, зразу наробила крику, бо вояки були добре п'яні. «Що ви не пізнаєте, він весь час був з вами!», – кричить мати. Вояки ті деякий час перебували в моїх родичів. Цікаво, що вони знайшли «Історію України» Крип'якевича та інші книжки і не знишили їх. Ляйтенант і ще якийсь вояк поклали собі їх під подушку. Як розповідала мати, вона була дуже стивожена. В історії та в інших книжках були папери організаційного характеру. Вона думала, як забрати ті книжки, і придумала. Вранці спражила молоко і пригостила їх чим мала. Доки вони снідали, вона забрала книжки і заховала в піч, де пекла хліб. Заклали дровами та ще деякими речами.

На другий день одна частина вояків відійшла, натомість прийшло вже багато більше інших. Це ніяк не виглядало на регулярну армію. Це були передові частини, командири яких були москалі. Вони зігнали мешканців в одне місце посередині села, де була криниця, і сказали, що хочуть вибрати управу села. Обрана управа повинна допомагати совєтській армії, бо за шість кілометрів від села німці тримали передову. Отже ми опинилися у прифронтовій лінії під совєтською армією. Тоді виступив старшина і запропонував подати кандидатури на голову і секретаря сільради. Вибрали Михайла Залуцького головою, а мене секретарем. Через кілька днів Залуцький захворів і нікуди не показувався. Військовий лікар сказав, що він має тиф. Як пізніше виявилося, тифу він не мав, але щось подібне. Поклали всю відповідальність на мою голову. Мусів шукати їм людей, аби копали шанці, пекли хліб, прали білизну та доглядали поранених, які лежали в клунях. Це завдавало мені багато клопоту. До кого я б не пішов, – нікого не заставав у дома. Всі ховалися або втікали.

Москалі розмістили свій штаб за кілометр від села, у панства Радинських. Полковник, який командував прифронтовою смugoю, викликав мене і сказав: «Ти маєш щоденно збирати стільки-то хліба, м'яса, бо постачання війська ще не налагоджено». Якраз цього мені й бракувало, я й так не міг та й не хотів їм допомагати, а тут тобі ще – на. Як щось і вдалося їм допомогти, то це не з доброї волі, але щоб лишитися при житті. Знову я пішов по хатах. Хто розумів мене, а хто й ні. Та якось тягнувся день за днем.

Десь через два тижні німці почали наступ. Вони хотіли прорвати оточення навколо Тернополя. Це мав бути прорив з Підгаєць у сторону

Вишнівчика та Зарваниці. Далі мали прорватися через Стрипу, Теребовлю і визволити німецькі частини з оточення. Німці почали скидати бомби на село, а потім обстрілювати з гармат. Загинуло тоді багато невинних людей...

Москалі затримали мене в канцелярії, і я мав відступати разом з ними. Тут, на моє щастя, вибухом розвалило стіну. Москалі почали втікати. Я скористався з цього і добрався городами додому. Побачив, що хата ціла. На подвір'ї побачив кілька п'яних москалів. Чую, що хочуть кинути в пивницю гранату. Я підійшов до них і сказав, що працюю в сільраді, й просив не робити цього. Вони махнули рукою і пішли геть. Мої батьки і сусіди повиходили з пивниці, тяжко їм було повірити, що все так мирно скінчилося.

Німці почали вести сильний наступ, і через кілька годин усі большевики втекли. Бій тривав мало не за кожну хату. Німці вигнали большевиків за село.

Друга німецька окупація

Німці звільнили з оточення деякі свої частини і встановили лінію фронту над Стрипою – це на схід від нашого села. Ми знову опинилися в прифронтовій лінії, але вже під німцями. Вони почали давати свої вказівки. Створили комендатуру ОРСТ. І тут зайшла потреба взяти на працю когось із села в комендатуру. Я знову став жертвою, але вже з Андрієм Корпаном. Завідував ОРСТ полковник, інтелігентний німець, однак дуже вимогливий. Він зразу спитав нас, скільки в селі місцевих людей, скільки зайдлих, хто між ними підозрілий. Відразу ми не могли йому відповісти, але сказали, що половина села – це евакуйовані з-під фронту.

Однак, у кожного господаря проживало по кілька німців, і вони зробили перепис. Мали точну інформацію, скільки людей, якого віку і до чого придатні.

Потребували від нас, щоб ми організували їм по 30-40 осіб щотижнево копати шанці, допомагати в лікарні і т. д. Наказали зробити перепис

худоби, запасу картоплі, зерна та інших продуктів. Хоч вони нічого ще не потребували, але були напоготові.

Так ішов день за днем, місяць за місяцем. Ми призвичаїлися до порядків комендатури. Вони більше нас не розуміли, то й вимагати стали менше. Десь з кінцем травня вони дістали інформацію, що на східному фронті большевики збирають великі сили. Це їх досить занепокоїло. Я почув, як один зі старших сказав, що мусять вивезти всіх цивільних чоловіків, здатних до військової служби, від фронтової смуги.

На другий день німці виловили всіх юнаків і чоловіків віком від 16 до 40 років – евакуйованих і наших. Всіх їх зібрали на оболоні й сказали: «Записуватися в Українську дивізію, або забираємо у Німеччину на роботу». Нам вдалося вирвати від них молодь, бо сказали їм, що вони тут будуть їм більше потрібні. Представники комендатури погодилися з нами, і ми таким чином врятували коло 50 юнаків, а біля сотні німці таки забрали.

Через кілька днів і мене з Андрієм викликав комендант ОРСТ і скав, щоб усі звільнені вступили до війська, а як ні, то відішло їх у позафронтову смугу. Комендатура в той час проходила реорганізацію. Дехто міг вступити до них на службу. Одного дня зібрали знов усіх молодих, і німець-капрал звернувся до присутніх ламаною українською мовою: «Хто не хоче йти до війська, той їде працювати в Німеччину». Вибору не було. Однак більше надії на життя давала служба у війську. Звідти можна було перейти до УПА. Нас було 48 осіб, і ми погодилися вступити до військової частини, що стояла в нашему селі. Це була дуже велика запасна частина. Тут проходили перевищкіл. Були тут і ті, хто повертається з лікарень чи з інших частин. Нас приєднали теж туди. Видали нам уніформи, газмаски та інший виряд, але зброї не дали. Через деякий час наказали змінити квартири і переїхати зі свого села далі, на захід. Це було село Угринів.

В Угринові нам дали зброю і почали проводити військовий вишкіл. Перша лекція – про ручний кріс «МГ». Потім кидання гранат, переходи через заслони і тактичні навчання. Наука тривала два тижні. Після цього нам сказали, що ми вишколені вояки, і після останніх навчань один зі старшин сказав: «Вас вчити більше не треба, ви цілком готові до бойових дій». Це для нас було, як хліб з маслом.

Перебуваючи серед німців, я міг дізнатися про ситуацію, яка була довкола. У той час не було преси та взагалі ніякого друкованого слова.

Доводилося вивідувати все самому. Дізнався, що наша Дивізія на фронті й бере активну участь у боях. Однак більжчих даних німці не подавали. Щойно відступаючи, ми зустріли наших вояків з Дивізії. Вони мали одне на думці: якнайшвидше перейти до УПА. Ми радили їм відступати аж до Карпат, бо тільки там це було можливо здійснити.

Збігав час, а нас манила думка, як би і нам приєднатися до УПА. Ale одного дня до мене звернувся повітовий провідник розвідки і скав, що ми мусимо відступати і перейти на захід у сторону Карпат.

Перейшли річку Золота Липа і зупинилися в лісі. Тут були партизани з перших віddілів УПА. Наша дорога пролягла далі на захід у сторону Рогатина. Перейшли Рогатин і затрималися в селі, яке було визначене для зупинки большевицького наступу. Щойно там ми почули стрілянину большевицької артилерії, яка була скерована на нас. У цьому селі були великі запаси німецької амуніції, що заздалегідь була приготовлена для фронтових дій. Були також великі запаси фавстпатронів. Цілі поля заставлені скринями. Мені тяжко було очам повірити. Ale це було так.

Нас примусили вантажити ці скрині на фіри, а німці переправляли їх на захід. Через кілька днів ми вирушили в сторону Турки. Першим зауванням було викопати рови в кукурудзі по другій стороні Синевідська Вижнього, де дорога переходить через річку Стрий. Tam чогось ми очікували. Ale спокій тривав недовго. Через день-два з'явилися большевицькі літаки. Вони облетіли терен і зникли. Opісля ми побачили, що по дорозі на Турку йшло військо і цивільні люди, які втікали. Довго засиджуватися не можна було, бо почалася стрілянина. Больщевики прорвалися з Болехова і хотіли перекрити дорогу на Турку. Після короткої перестрілки ми дістали наказ відступати. Коли прийшли в Турку, то побачили, що вона повністю приготовлена до оборони.

По правій стороні Турки в лісах стояли мадярські віddіli. А ми зайняли її північну сторону. Тут ми пробули два тижні. Кілька разів совєти пробували наступати, вони гнали перед собою неозброєних людей з Галичини. Через кілька днів нам наказали йти на відпочинок. З Турки ми переїхали до Яблонки Нижньої, а потім до Яблонки Вижньої. Тут було проведено реорганізацію військових частин.

Нарешті здійснилася наша мрія – ми увійшли в контакт з упівцями. У той час німці не чіпали УПА. Ми зустрічалися з ними, допомагали їм медикаментами. Після місячного постю переїхали на Закарпаття.

Дорога була дуже, дуже тяжкою. Під час нашого маршу почалися великі зливи та бурі. Через два дні ми вже були в Закарпатті. Важко собі тепер уявити, як людина може таке витримати. Наш одяг ні разу не

просихав, ноги цілій час були мокрі. Аж дійшовши на призначене місце, ми висушили одяг і взуття. Знову почалася реорганізація. Треба було розпощатися зі своїми приятелями, бо їх спрямували на оборону Чопу і Дебречину. Всі вони залишилися там спати вічним сном на своїй землі.

На Закарпатті ми поновили свої сили. Підходив кінець серпня. Нас пе-реорганізували в нову бойову частину. В той час вибухнуло повстання у Словаччині. Мені здається, що ми були одною з перших німецьких частин, яка перейшла словацький кордон. Це були досить дивні обставини.

Фронтові дороги

Ступивши перемученими ногами на словацьку землю, я ніби почувся в іншому світі. Тут усе по-іншому, як було в нас. Будівлі, присадибні ділянки, та й ситуація інша. Повстання, яке тут назрівало, підняли не самі словаки, а інтернаціональна збиранина, якою командували комуністи. У повстанні брали участь і словаки. Їм було відомо, що Німеччина програє війну, і Словаччина буде знову приєднана до Чехії – і стане знову одна Чехословаччина.

Нашим завдання було дійти до Пряшева. Це місто ми зайняли без ніякого опору. Цікаво було для нас побачити саме місто. Виявилось, що більшість його мешканців – це українці, але вони називали себе русинами.

В неділю ми пішли до церкви. Нас було коло 30 осіб. У церкві були переважно старші люди. Священик почав Службу Божу по-старослов'янськи. Ми почули спів старого дяка, і наші молоді голоси прийшли на допомогу, а згодом перебрали повністю спів. Священик був дуже здивований і в кінці Богослужіння подякував нам. Після відправи до нас почали підходити деякі старші люди і розпитувалися з докором, чому ми у німецькому війську. Ми не хотіли їх переконувати, лише сказали, що ви зрозумієте тоді, коли до вас прийдуть москалі. А ми робимо так, як уважаємо за потрібне. Через три дні ми вирушили з Пряшева на захід. Марш був дуже тяжкий. Ішли ми серединою дороги, бо з боків усе було заміноване. В цьому ми пересвідчилися не раз, особливо коли

худоба йшла пастися, і як тільки опинялася в рові, тоді чули вибухи мін. Отже ми мали наказ іти тільки дорогою. Йшли четвірками, тягнучи на собі багато амуніції. Стояла велика спека. Час від часу нас почали підганяти російські літаки. Так ми дійшли до Подрадзу і зайняли його. Потім зайняли і Спіжкі-Влахи. Це невеличке містечко, але дуже гарне. Звідти ми поїхали поїздом на захід і проїхали 20-30 кілометрів, бо далі їхати було небезпечно. Залізниця йшла лісами, а в лісах було повно партизанів. Нас знову чекав виснажливий марш. По дорозі мали кілька перестрілок з партизанами, але до великих боїв не дійшло. Дійшли до Свят-Юра і там зустрілися з більшим опором. Ми були змушені залягти в шанці. Партизани зайняли оборонну лінію, збудовану чехами, а ми були на голому полі. Через кілька днів нашого перебування там і зачіпних боїв ми дістали наказ узяти позиції партизанів штурмом, що й зробили вдосвіта. У бою ми втратили кілька наших, а кілька були поранені. Ми зайняли головну лінію, і наш противник запанікував. Але і в нас не було сил для наступу, а партизани, діставши допомогу, активніше почали наступати на нас. Ми перейшли в оборону.

Після тижневих коротких боїв ми відступили до місцевості Жиліна. За кілька днів сюди прибули перші частини української Дивізії, які нас змінили. Ми відступили і знову опинялися в Спіжу, де мали до діла з партизанськими загонами, які досить активно оперували від Татрів і до Спіжу. Це не було легко для нас, тим більше, що великі частини мадярських військ почали переходити на сторону партизанів. Тоді нам на допомогу прислали багато рекрутів з Румунії. Були це молоді хлопці, вони не дуже симпатизували німцям. Їх примусили служити у війську, бо вони походили з німецьких родин. Через кілька тижнів постою з нами їх забрали.

У Словаччині ми перебули цілу осінь. Десь під кінець грудня, коли 13 німецький армійський корпус був розв'язаний і командування перебрала шоста (панцерна) армія, наш батальон перекинули на західний фронт. Для нас це була несподіванка. Десь перед самим Різдвом ми дістали наказ сідати у вагони. Рушили на захід. Поїздка тривала біля двох тижнів. Де б ми не приїхали, мусіли скоро переміщуватися в другу місцевість, бо все було збомбардоване, знищене. Їхали через Баварію і дісталися до Мюнхену, а потім до місцевості Ляр. Цікаво було те, що ми прибули туди коло третьої години ночі й не могли все скоро вивантажити, бо ж було десь 40 вагонів. Адже ми мали свій виряд, артилерію, амуніцію, їжу, кілька машин. Може, через годину впоралися з цим і пішли попід міст у сторону центру Ляру. Якраз тоді артилерія почала обстрілювати станцію. Як виявилося, це були американські гармати.

Хтось, мабуть, їм доніс, що ми прибули. Станцію розгромили, але ми залишилися живі.

В Лярі ми пробули два дні. Вночі добиралися до невеличкого містечка Баленген. Літаки союзників літали мало не по головах, так що вдень не було змоги де-небудь рушитися. Баленген був нашим пунктом, звідки ми мали перейти до фронтових дій. Тут нам довелося два тижні бути в шанцях, і два тижні ми мали відпочинок. У Баленгені за горою був табір східноєвропейських робітників, між ними було багато дівчат з України. Вечорами було чути українські пісні. Розшукали ми дівчат. При зустрічі вони були дуже стривожені. Ми знали, що до кінця війни вже недалеко. У них, як і в нас, виникало питання: що буде з нами? Що буде, як повернемось на рідну землю? Адже знали, що коли повернемося, то треба буде ще гірше пережити, ніж пережили. Доведеться відплатити за все, що робив чи не робив.

Коли ми виходили на фронтову лінію над Рен, ми мали легку зброю, рушниці і небагато амуніції. Нам навіть не варто було стріляти з рушниць, бо в те місце, звідки лунали постріли з рушниць, падало відразу п'ять артилерійських набоїв. Якось на початку березня в Баленгені з'явилася спеціальна комісія. Ми вельми тим здивувалися. Перед нами у формі СС виступив офіцер з довгою промовою. Він розповів про перемогу Німеччини над усіма ворогами, а головно на східному фронті. Сказав і про те, що на оборону Берліну треба добровольців. Але ніхто не зголосувався. Мовчали німці, а ми тим більше. Тоді він поступив інакше. Кожний четвертий мусів примусово йти. Так він вибрав 28 вояків, у тому числі і нас чотирьох. Туди саме попав і мій кузен Петро, їх зразу забрали в машини і повезли до частин, що були призначенні на оборону Берліну. Десять на початку квітня почався великий наступ союзників, і нас оточили. Німці старалися за всяку ціну відбивати американців.

Ми опинилися у першій фронтовій лінії і зайняли позицію в лісі. Викопали шанці ще звечора, а над ранком, десь за півтора кілометра від нас, побачили американські танки. Ми дістали наказ відступати в село. Як тільки щасливо добралися до села, його почали обстрілювати з гармат і літаків. Село почало горіти, і ми розбіглися хто куди. Наш відділ розсипався по цілому селі, а ми шестеро вскочили в пивницю. Звідси нам нікуди було йти, а чекати тільки неволі. Біля полудня з'явилися американські та французькі вояки. Ми вийшли з пивниці. Американці подивилися на нас і кудись поїхали. Французи вигнали нас на дорогу і відвезли до великого фільварку в цьому селі. Там ми побачили страшну картину: есесмани перед відступом постріляли полонених французів...

У перехідних таборах

Всіх нас, полонених, французи зігнали, щоб показати це страшне видовище. Водночас пообіцяли, що те саме зроблять з нами. Така вістка нас усіх приголомшила. Ніхто не питав, чи ти німець, чи ні. Побачивши німецьку уніформу, карали за німецькі злочини, яких ми не вчинили. Тільки дякувати Богові, що тоді повернулися назад американці й заборонили чинити будь-яку розправу. Нам скомандували сідати на машини і повезли до міста, здається, Зорінген. Тут нас було три або чотири сотні полонених.

Всіх замкнули у великій міській купальні. Тримали там кілька днів. Одне було добре, що не бракувало води. Наша групка відокремилася, ми перелізли через невеликі дверцята й потрапили до канцелярії. Тут і замкнулися. Слід сказати, що нас так напхали в купальню, що сісти було неможливо, й усі ми стиснені стояли дні й ночі. Через три дні приїхала нова охорона, нам наказали сідати на машини. Провезли яких 10 кілометрів до великого табору полонених. Це було на оболонях, над рікою. Як пригадую собі, трави не було, а лише болото майже по коліна. Нас загнали туди. Посеред табору була головна дорога, а обабіч – великі будівлі, обгороджені високим колючим дротом. Я думаю, що це був німецький табір для воєннополонених. Але тепер ми були там. Надвечір, як стало темніти, ми почули через голосники команду лягати. Цілу ніч пролежали в болоті, а зранку почали нас перегруповувати. Ділили осібно СС, Вермахт і т. д. Потім за національностями: поляків, німців, бельгійців, французів, а під кінець дійшли до росіян. Українців там не визнавали. Нам пощастило, бо транспорт, який відходив з росіянами, був переповнений, і нас залишили.

Незабаром нас відправили поїздом на лінію Мажино. Привезли в ліс у бункери. Дали їсти, ми змогли помитися. За нами стежили французькі вояки, між ними були й польського походження. Якось при народі один французький солдат, який пильнував нас, почав співати польську пісню. Ми заговорили до нього по-польськи, і він був здивований, що так багато виявилося поляків. Ми розповіли, що нас силою забирали, а не по своїй волі. Він усе це розповів комендантovі, а той наказав не видавати нас советам. Нас затримали як союзників і не включили в списки на висилання. Росіян забирали до Марселю, а звідти до

Одеси. Нас перевезли до табору Соргес, поблизу Марселя. В Соргесі були великі французькі бараки і тaborи ще з Першої світової війни. Там уже було понад 15-20 тис. осіб різних національностей. Нас знову групували. Французи хотіли нас видати, але ми боронилися тим, що ми польські громадяни. Іншого виходу ми не мали. Страшною була сама думка потрапити в лапи москалів. Врешті, ми були згідні вступити до якихось союзницьких збройних сил. Знову ж таки через французів польського походження ми довідалися, що французи набирають добровольців до чужинецького легіону, але нам це не було по дорозі. Ніхто не збирався переходити до таких частин, а тим більше до чужих формаций, бо їх відразу відсилали до Африки або Азії. Ми вирішили вступати до інших формacій.

Довідавшись, що англійці набирають на два або три роки за контрактом до війська, ми зупинилися на цьому варіанті. Незабаром приїхав англійський військовик. Він підбирав собі відповідні кадри, і нам вдалося договоритися з ним. Нас було 40 добровольців, готових підписати контракт. Але тут постала проблема, що англійці не приймають бездержавних. Ми мусіли мати державну принадлежність. І тут нам порадили вступити до польського війська, а опісля зможемо перейти до англійського. Через англійського військовика нам стало відомо, що у Марселя є польська військова команда, яка зможе нам допомогти. Але важко було знайти контакт з тією командою, і нас перевезли до іншого табору. Вже через якийсь час французи не дуже хотіли, щоб ми вступали до англійського війська. Вони давали нам зрозуміти, щоб вступати у їхню армію. За деякий час до нас приїхала совєтська місія. Вона настирливо почала намовляти нас (а вони на це великі мастаки) їхати додому. Та це їм не вдалося. По чотирьох спробах ми рішуче їм заявили, що якщо ще вони прийдуть до нас, то можуть бути жертви. Французи, почувши це, заборонили їм проводити такі місії. Деякі з наших почали вже втекати, але французи заявили, що як зловлять втекачів, то поодинці розстрілюють. Тих чотирьох хлопців, які втекли, вже ніколи не з'явилися між нами. Ми гадали, що французи вчинили так, як погрожували.

Вступивши під польську команду, ми попливли кораблем з Марселя до Італії. І там побачили тих наших 4 хлопців, котрі втекли з табору. Їх зловили і змусили вступити до чужоземного легіону. Не мали іншого виходу, їх забрали згодом до В'єтнаму, і більше ми вже не побачилися. Після війни ми розшукували за ними, але без успіху.

Так скінчилася наша військова кар'єра у Франції, і нас перевезли до Італії. Прибули ми до порту Барі. Звідтіля у табір під назвою Джоя. Нас

розмістили в наметах. Дали нову уніформу і т. д., пройшли ми медичну комісію, і тільки тоді польська комісія перевела нас до місцевості Сан-Базільо. Там ми пройшли шеститижневий військовий перевищшкіл. Полякам було відомо, що ми перейдемо до англійського війська. Так і сталося.

Приїхали англійські старшини. Перейти на англійську службу погодилося коло 30 наших. Декого призначили на Малайї, до Східної Африки та до інших країн. Ми четверо опинилися в шотляндській частині, яка була розміщена в Єгипті. Привезли нас у табір поблизу Ісмаїла, який називався Моаскар. У цьому таборі ми знову пройшли частинний перевищшкіл і одержали англійську форму. Опісля нас перевезли до англійської частини, яка оперувала в Палестині – це недалеко Гайфи – Тамбул-Тамір. Лише з того часу ми почали жити військовим життям. Дисципліна і вимоги були великі, але служба тривала кілька годин, решта часу проводили на дозвіллі. Нам дозволяли ходити по місті, шукати знайомих. Почували себе так, наче й у війську не були. По якомусь часі ми догадалися, що це все робиться навмисно, аби жидівське населення бачило, що англійські вояки є всюди. Це була психологічна війна проти жидівського руху опору, який вимагав незалежності. Часом були складні та досить неприємні обставини.

Проходив час. Деякі поляки почали видавати українців жидам, а ті стали міркувати, як нищити українців. Там я познайомився з земляками, які перейшли через Росію і служили в армії Андерса. Вони також перебували на території Палестини. Пізніше мені пощастило познайомитися з полковником Павлом Базилевським, який дістав вирок від жидів і мусів утікати. Переїхав він до Лівану, перебув там аж до 1947 чи 1948 року і тільки тоді переїхав до Англії.

Життя в Палестині було хоч досить складне, але й цікаве. Я все пригадував собі події з релігійного життя. Не було місцевости, в якій би я не був, починаючи від Вифлеєму, Єрусалиму, Назарету та інших важливих місць.

Ситуація в Палестині почала ускладнюватися. Жиди вважали, що з відходом англійців вони візьмуть владу в свої руки. Щораз більше жидівських емігрантів почали поселятися в Палестині. Крім того, жиди почали створювати сильні і добре вишколені військові частини, такі, як «Штерн» та інші. Вони діяли, аби запевнити існування майбутньої жидівської держави на території Палестини. Англійці не ставили великого опору, бо знали, що скоро мають вийти з Палестини. На Близькому Сході почала змінюватися політична ситуація, і англійці також мусіли вийти з Єгипту. А ця непевність спричинила в Англії військові реформи.

У 1946 році перед Різдвом я захворів. Виявилося, що в мене на легенях плями, і мене відправили до лікарні. Після двотижневого лікування повернувся у свою частину і застав там великі зміни. Частина, до якої я належав, вийшла взагалі, а решта готувалася до виїзду. Лікарі сказали, що я не здатен більше до військової служби, і мене, за моєю згодою, мали відіслати до місця моого національного походження.

Але Бог покерував інакше: я перед Великоднем 1946 року виїхав з Палестини до Єгипту. Тут мене приділили до польського відпочинкового табору. Так я продовжував свою військову службу. Не маючи змоги виконувати військові доручення, дістав право робити адміністративну працю. Призначили мене ще з одним поляком секретарювати у великому відпочинковому таборі в Ісмаїлі. Тут зупинялися поляки, переїжджаючи з лікарень, або приїжджали на відпочинок. Цей табір був недалеко Суєзького каналу в мальовничій місцевості. Звідси можна було пішки пройтися в місто й назад. Там було мені досить добре. Я працював у канцелярії, а моя праця тривала три години зранку і три години увечері. Довго тривав «мертвий час» – від 11.00 до 16.00. В цей час ми купалися в каналі або відпочивали. Тут саме я пізнав багато польських діячів. Між іншими, одного професора з університету, який спеціалізувався в усіх арабських, а зокрема в староєгипетських культурах, їздив з ним до Каїру та інших місцевостей, якими він цікавився, відвідували музеї та інші архітектурні пам'ятки цього краю. Для мене це було дуже цікаво і корисно. Професор близькуче володів англійською мовою, йому не бракувало підручників, аби довідатись про щось нове і цікаве для нього. Багато нового й цікавого я дізнався, спілкуючись з ним.

У цьому таборі я пробув десь 8 місяців. Польська адміністрація знала про мою ситуацію, а вороже ставлення до українців зростало. Поляки почали одержувати листи від своїх родин, головно з Галичини, в яких були нарікання на прикрі ситуації між поляками та українцями. Це наставляло їх вороже до нас, українців. Я вирішив позбутися секретарської праці в таборі і заявив про це адміністрації. У той же час я довідався, що польський штаб потребує фотографа, а також дізнався і про курс фотографії, на який можна піти. Зголосився я і переїхав до Касасіно. Це 170 кілометрів від Ісмаїлу, майже посередині між Ісмаїлом і Каїром. У цьому великому таборі була головна штаб-квартира. Я осів у цій штаб-квартирі, де перебували всі штабні працівники, включно з головним комендантом військ на Близькому Сході. Після закінчення цього курсу я почав працювати фотографом. Помістили нас у пивницю, де ми фотографували всі документи, бо англійці не хотіли перевозити ве-

лику кількість документів, а їх були величезні купи, вони забрали б багато місця на кораблі. При тому я мав нагоду фільмувати різні події на короткометражній плівці, наприклад, коли відвідував військові частини генерала Андерса та ін.

Ставлення поляків до українців було вкрай погане. В штабі час від часу відбувалися дискусії, які транслювалися через гучномовці. Одного разу була дискусія про причину вбивства генерала Сверчевського. Вона тривала біля двох годин. Поляки ніяк не могли погодитися з його вбивством, хоч він і не дуже був прихильний до деяких поляків, які були в Єгипті та Палестині. Вони ніяк не могли змиритися з тим, що Сверчевського вбили українці. Якби його вбили німці чи москалі, вони вважали б це меншим гріхом. Тоді зросла ще більша ненависть до українців. Треба було бути дуже уважним, щоб не попасти в якусь аферу з поляками.

В польському штабі я познайомився з українцями Степаном Шведом, диригентом Миколою Олеськевичем, Іванишиним і ще кількома. Всі вони були дуже обережні у розмовах. Ми рідко зустрічалися. Не було відомо, що буде далі. В той час частина поляків почала виїжджати до Польщі.

За деякий час нас повідомили, що польські частини будуть реформуватися і переходити на цивільний статус. Всі повинні реєструватися, бо хто зігнорує, то не знати, що з ним може статися. Коли був оголошений перший транспорт до виїзду з Єгипту в Англію, я зголосився першим.

Палестина

Минуло більше року після Другої світової війни, а в Палестині для англійців і далі тривав воєнний стан. Офіційно Англія повинна була залишити Палестину в 1947 році, однак Ліга Націй продовжила їм мандат. Залишилося невиясненим тільки, хто має перебрати адміністрацію після виходу англійців з Палестини. Місцеві палестинці, в більшості арабського походження, не були готові взяти владу в свої руки. Вони покладали надії на короля Фарука, який правив у Єгипті, або на тодішню

Транс-Йорданію. На жаль, ні одні, ні другі не займали жодного конкретного становища у цій справі. А тим часом жидівська меншість почала активно готуватися до перебрання влади. Це була збираніна емігрантів з Європи, Америки та інших частин світу. При допомозі Росії почалася нелегальна еміграція, і то таким прискореним темпом, що з жидівської меншості стала більшість. Це була нова жидівська еміграція, дуже патріотична, яка мріяла про свою державу. Тільки тоді арабський світ зрозумів, що це загроза, від якої треба шукати порятунку.

В Палестині запанувала поліційна контроля. Одного дня, коли я був на службі, випадково познайомився з молодою дівчиною жидівського похо-

В англійськім війську. Палестина, 1946 рік.

Єгипет, 1946 рік.

дження. Жила вона в Єрусалимі з дідусем. Батьки її загинули в катастрофі. Дідусь прибув до Палестини 1905 року з Одеси. Він знов здобув добре українську мову, називаючи її малоруською. Ми мали нагоду багато говорити. Він розповідав мені про старі часи та пережиті страхіття від царської поліції. Я чув, що моя знайома була членом жидівської організації, і старався про це ніколи з нею не говорити. При її допомозі мені вдалося бути присутнім на одній зустрічі з тодішніми жидівськими політиками. Доповідав до новоприбулих жидів один з членів проводу політичної партії «Лікуд». У своєму слові він підкреслив великий внесок жидівства у світову цивілізацію. Найкращі релігійні мудреці, економісти, архітектори, письменники, композитори, державні діячі – з жидівського роду, і за це світ заплатив жидам Голокостом. Другим доповідачем була член тієї ж

Після служби. Єгипет над Суезьким каналом, 1946 р.

політичної партії – Голда Маєр. Вона закликала всіх бути готовими до зміни влади на місцях і не допустити, щоб арабське населення увійшло до будь-яких керівних органів. Щоб цього не сталося, – продовжувала вона, – нам потрібно мати добре організовані збройні сили. Ми не можемо втратити нагоди, яку дав нам Бог. Бог дав нам цю землю, і ми не можемо більше допустити до нових Хмельницьких, Петлюр чи Гітлерів. Це мене переконало в ненависті жидів до українців.

При від'їзді з Єгипту до Палестини я був у великому піднесенні. Забув про свої обов'язки, а жив уявою, як виглядатиме Свята Земля. Іхав поїздом з Ісмаїлу в сторону Ель-Кантари, понад Суезьким каналом у напрямку Синайської пустелі. Подорож тривала понад шість годин. Зранку зупинилися на станції в Газі. Тут усі помилися і з'йшли добрий сніданок. Опісля рушили далі в напрямку Палестини. Краєвид почав мінятися. Перед нами пролягала неозора пустеля, а тут уже де-не-де побачили зелень і пальмові гаї. Через годину ми були на станції Ліда, що за десять кілометрів від Єрусалиму. Далі їхати не могли, бо жидівські диверсанти замінували міст. За якийсь час прибули машини і порозвозили нас до призначених місць.

Табір, до якого мене призначили, був розміщений на передмісті Єрусалиму. У вільний час я відвідував відомі релігійні місця – Назарет, Ви-

флеєм, Гайфу, Тель-Авів та інші. Вони відрізнялися між собою своєю історією та архітектурою і притягали до себе чимось незвичайним. Я купався у Мертвому морі. В річці Йордані святкували Хрестення Ісуса Христа. Все це було настільки приємне, що іноді забував навколоїшні прикірі обставини. Ситуація однак ставала чимраз складніша. Відчува-лися непевність, тривога, і це викликало пригнічення. Коли повідомили, що нас забирають з цих місць, я трохи зрадів, але одночасно жалів. Жаль було покидати красу Святої Землі.

Перші мандрівки по Англії

Через тиждень після виїзду з Єгипту ми прибули до Ліверпулю. Потім усіх перевезли у Глазго. Там, у Шотландії, призначали кого куди. Мене призначили до так званої «савтерн команд», яка була підпорядкована англійському командуванню. Після медичного обстеження комісія дала посвідку – призначити мене до цивіля. Це означало – демобілізаційного табору, який був поблизу Блякпулю. В цьому таборі довелося пробути деякий час. Звідти я не хотів демобілізуватися, бо не мав праці. Ті, що демобілізувалися, виїжджали до Престону, Манчестеру та інших місцевостей, тільки не туди, де я хотів.

Швидко пройшли кілька тижнів, і мені вдалося підшукати працю. Тільки тоді я попросив, щоб мене перевезли в південну Англію. Та це не пішло так гладко. Після подолання труднощів я потрапив до табору, який називався Нюбері. Там я перебував два чи три тижні та переїхав до Лондону.

Лондон привітав мене своїм бурхливим життям. Старовинні будівлі, багато церков, усюди зелень. Все це приваблювало і давало енергію до нового життя. Тільки почав пізнавати тутешні обставини, а тут несподівано ліквідували табір. Мене перевезли до Портсайду, коло Гаванту. Тут був перехідний табір біженців, які прибували з Європи. Серед різних національностей були також українці. Багато з ким я познайомився, і пізніше зустрічалися дуже часто. Допомагав нашим новоприбулим у пошуках роботи та в дечому іншому.

Будучи в Портсайді, я випадково зустрів свого знайомого англійця з

Єрусалиму. Він ставився до мене доброзичливо, і тут ми дружньо привіталися. Я розповів йому про свої пляни і що хочу демобілізуватися в Лондон. Він сказав мені, що це не буде легко, але дасть усі можливі варіанти. Він мав знайомого, який займався посередництвом праці в Лондоні (залізнична станція Паддінгтон). Коли я приїхав туди, то про мене вже знали. Очевидно, завдяки моєму знайомому. Мене прийняли до праці. Тоді я мав «зелену карту», яка давала можливість працевлаштування в Англії.

Але з початком завжди приходять труднощі. Мої працедавці не знали, на яку роботу мене призначити. В них уже працювало кілька поляків і українців. Отже мене приділили, так як і моїх земляків, до верстатного відділу залізниці Паддінгтон. Часом я виконував і дещо іншу роботу. В мої обов'язки входило бути більше перекладачем, ніж працювати фізично. Робота була досить складна. Мені ніколи не доводилося працювати за верстатом. Завдяки нашим, які вже тут працювали довший час, я зумів освоїти все те, що вимагалося. Знав англійську мову краще від моїх співпрацівників і з часом перейшов на вищий ступінь – став урядником. У процесі праці я дістав п'яту категорію і перейшов на канцелярську роботу. За неї менше платили, але зате вона більше мене влаштовувала.

Моя громадська праця

Перші труднощі лондонського життя минули. Трохи обжився. Придбав нових приятелів, відшукав односельчан – Григорія Липку, Гілярія Чупровського, моїх побратимів з Організації – Богдана Ковбасника, Михайла Куњку, Григорія Драбата та інших. Ми так зблизилися, що почували себе, наче вдома. Однак я не гаяв часу, а відразу включився до громадської праці. У 1949 році відбувся з'їзд дивізійників, і засновано ветеранську організацію ОбВУ (Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії), і я до неї вступив відразу. Через короткий час мене обрали головою Лондонського Відділу ОбВУ. Після першого року моєї громадської праці граф Галка-Ледуховський – голова Відділу СУБ у Лондоні, відмовився від головування, і мене обрали головою того Відділу. З того часу почалася моя громадська і політична праця на чужині.

Світлове вячене. Лондон, 1948 рік.

А праці було вкрай. Гуртував українців, аби не розпорошилися в англійському світі й жили у згоді. Організовували ми різні імпрези: Різдво (спільна Свята Вечеря), Коляда, Великдень (спільне Свячене); відзначали визначні дати в історії українського народу, влаштовували забави та різні зустрічі. Все це вимагало приміщення, і щоразу пошуки забирали багато часу. Мусів спілкуватися з різними людьми, полагоджував багато справ з англійськими урядовцями. Намагався близче познайомитися з головами інших Відділів СУБ, головно з кадровим складом Централі СУБ. У цьому мені пощастило. З приємністю згадую визначну особистість – Гетьманіча Данила Скоропадського, який був почесним головою СУБ. Він допомагав мені порадами, бо праці було багато, а часу мало. Мусів заробляти «на хліб насущний».

Помешкання в Лондоні були тоді дуже дорогі. Однак ми вже почали думати, як придбати приміщення. За житло доводилося платити майже половину свого заробітку. Маючи трохи заощаджень, я переконав своїх двох друзів, щоб ми разом купили собі невеличкий будинок. Підшукали хату за доступною ціною і купили. Розділили її на три частини і почали провадити свою господарку. Кожний з нас мав по дві кімнати, окрему кухню і спільну лазню. Це повністю відповідало нашим вимогам.

Важливим для нас було духовне життя. І я собі думав, що найбільше нас може з'єднати тільки Церква. Після війни залишився пастором греко-католицької громади о. Жан. Він був французького походження з Канади. Його добре знала громада, і він розумів нас. В час моого головства СУБ лондонська громада нараховувала коло 700 осіб. Служба Божа правилася в світлиці Централі СУБ. Приміщення було невелике, важко було всіх примістити в ньому. Православні українці мали відправу зранку, а греко-католики – пополудні. На Богослужіння приходило по кілька сотень вірних, і декому доводилося стояти не лише в коридорі, але й надворі. Отже – виникла потреба в церковному приміщенні, і тут допоміг нам о. Жан. Він звернувся до кардинала Гріфіна, і той виділив нам стару, напівзбомбардовану церкву в східному Лондоні. Тоді о. Жан звернувся до мене, як до голови Відділу СУБ, щоб ми відновили ту церковцю.

Роботи було дуже багато. Ми не мали дозволу на перебудову, і бракувало грошей на будівельні матеріали, які також важко було дістати. Відновили зруйнований дах. Я зорганізував по 10 осіб, які ночами ходили по зруйнованих будинках і зносили добре будівельні матеріали. Переクリли дах. Далі – підлога, що була зігнила, під нею були підвали. Зайти було страшно, бо можна провалитися. Вирішили засипати ці підвали.

Я і моя дружина Телма. Світлина з 1955 року.

Знову ж таки ночами зносили каміння і цеглу. Договорилися, що по-тайки ночами нам будуть возити цемент, розмішаний з піском. Залили підвал, тоді зробили підлогу. Пройшов місяць нашої праці, і ми почали фарбувати всередині. Зробили іконостас, і почали правитися Богослужіння. Нагорі цього церковного приміщення зробили кімнати для школи. Вона вже існувала, але також мала маленьке приміщення.

Отець Жан був дуже задоволений нашою працею і попросив дати список осіб, які відбудовували приміщення. Хотів заплатити по одному фунтові на день, а це були на той час великі гроші. Але наші

люди сказали, щоб ці гроші пішли на відбудову церковного життя.

Жити самому якось обридло – та й скільки можна жити самому? Думав собі – треба одружитися. Познайомився я з прекрасною дівчиною англійського походження Thelma Cora й одружився з нею. Це був 1953 рік. Вона від самого початку з розумінням ставилася до моїх громадських обов'язків і допомагала мені.

Шкільництво було для мене не менш важливою справою, і я хотів, щоб діти українців, які будуть виростати тут, знали свою мову. Виникла проблема з батьками, які приїжджали з Німеччини і не хотіли віддавати своїх дітей в українську школу. Навчання відбувалося по суботах. Довго довелося декого переконувати, але таки вдалося створити Батьківський комітет. Все полагодили з Централею СУБ, де генеральним секретарем був тоді інж. Теодор Кудлик. Таким був початок Школи українознавства. Спочатку було лише кілька школярів, а потім прибувало більше і більше. Був у Лондоні період, що ми мали в школі майже 100 дітей.

Родина моєї дружини. Перша справа – мати моєї дружини, сестра Неста, брат Алан і його дружина Анн, моя дружина Телма, тітка дружини, вуйко та сестра Една. Другий ряд – швагер Алек і я.

Знайшлися ентузіясти-вчителі, свідомі батьки, і вони допомагали нам у всіх потребах, пов'язаних зі школою. Школа дала нашим дітям не лише знання, але й національну свідомість.

Життя на чужині важке. Після війни залишилося чимало інвалідів у Західній Європі, і ми старалися їм допомогти. Протягом кількох років надсилали до Австрії харчові посилки. Крім того, постала проблема і тутешніх інвалідів. Ми взяли на себе відповідальність і купили оселю в околиці Чіддінгфолду. Перед кожним з нас постав обов'язок давати певну суму зароблених грошей, щоб втримати цю оселю. Виникла також потреба нового приміщення Лондонського Відділу СУБ.

З моєї ініціативи створився Комітет, у який увійшли пп. М. Ткачук, М. Коропатницький, І. Костів, М. Лашів і я. Комітет працював над придбанням грошей для купівлі будинку. Справа просувалася дуже повільно, бо виникали різні інші важливі справи. Через якийсь час я здав своє головство, а з ним і обов'язки, пов'язані з придбанням будинку для Відділу СУБ. Але довго не довелося відпочивати, і мене знову обрали головою Відділу СУБ. Тоді я рішуче постановив, що якнайскоріше мусимо придбати будинок. А час проходить, ціни ростуть. Склікав членів Комітету, і ми вирішили взяти приватні позички від наших людей. Це нам добре пішло – зібрали кілька тисяч фунтів. Централія СУБ також допомогла своєю позичкою.

Підшукали будинок на Голлянд Парк Авеню і купили його. Тепер виникли інші проблеми. Ми мали чималу суму боргу, який треба повернути, а одночасно мусіли втримувати цей будинок. Треба було створити клуб, а приньому бар. Тільки таким чином ми здобували додаткові гроші. Метода наша збереглася і дотепер.

Це приміщення цілком відповідало всім нашим потребам. Примістили там Школу українознавства, обладнали залю, яка могла вмістити понад 200 осіб. Тут ми проводили сходини, збори, концерти тощо. Служить вона людям і сьогодні. Тут відбуваються зустрічі нашого громадянства з представниками влади України та іншими визначними людьми. Це місце, де сходиться молодь, проводяться заняття СУМ, Пласту, проби хору.

Але повернемося в минулі роки, які швидко минали на чужині. Я дуже переживав за свою родину, якій нічим не міг допомогти. Хіба що час від часу висилав посилки. Потрібно було також входити в громадське життя англійців. Так я став членом однієї з англійських політичних партій. Така настанова давала нам більше можливостей у праці. Москвські диверсійні групи різними способами старалися нам шкодити. Звинувачували нас у фашизмі, поширювали проти нас різні наклепи. І

наша участь у політичному житті цієї країни допомогла вияснювати правдиву сторону нашого життя.

Родина дружини ставилась до мене дуже прихильно і з розумінням. Коли постало питання відлучитися від приятелів, з якими я мав спільний будинок і придбати більший (бо вже мав дружину), то батько дружини відразу запропонував фінансову допомогу. Купили гарний і великий дім. Вирішили з дружиною, що в п'ятьох кімнатах будемо тримати квартирантів, і це дастє мені можливість більше віддати себе громадській праці.

Будучи головою Відділу СУБ, мені доводилося багато спілкуватися з визначними українськими діячами. Такими були Гетьманіч Данило Скоропадський, князь Михайло Токаржевський. Пізніше – голова Централі СУБ проф. Дмитро Левицький, Григорій Драбат та інші. Всі, хто працював у Централі СУБ, були членами нашого Відділу. Жили дружно, старалися одні одним допомагати.

Постійною моєю турботою було повернути позичені гроші, за які ми купили громадський будинок. І після 4 років невтомної громадської праці – гроші ми повернули. Але й мое здоров'я погіршилося так, що я був змушеній віддати головство Лондонського Відділу СУБ, але я і далі брав участь у громадському житті. Опісля став головою Лондонського Відділу ОбВУ. Через кілька років обрали мене членом Головної Управи цієї ветеранської організації, і від 1953 року я виконував різні обов'язки в ГУ. Під час головування сотника Михайла Карпинця, крім функції фінансового референта, я виконував обов'язки генерального секретаря. Часи були у фінансовому пляні складні, ми не могли спромогтися запросити когось до праці, тому самі мусіли все тягнути. Полегшення настало з приходом до ГУ ОбВУ д-ра Святомира М. Фостуна. Його енергійна відданість і посвята піднесла нашу організацію на високий рівень. Обрали його головою ОбВУ. Я виконував обов'язки першого заступника, фінансового референта й одночасно був головою Відділу в Лондоні. Щоб дещо більше посвятити себе праці в ГУ, мусів здати деякі обов'язки в місцевій громаді.

Від самого початку і до сьогоднішнього дня мені довелося займати відповідні становища у нашему українському організованому житті. Був час, коли через деякі політичні розбіжності в українській спільноті у Великій Британії нас залишилося в ГУ ОбВУ лише кілька осіб, але ми втрималися. Наша ветеранська організація соборницька – має у своєму складі членів УПА, УД, УНА, колишніх вояків-українців англійської і польської армій. Вона стала дуже відомою за час головства майора д-ра Святомира М. Фостуна, головно відтоді, коли Україна стала незалежною державою. Ми втримуємо тісні контакти зі Спілкою офіцерів України,

*Члени Головної Управи Об'єднання бувших Вояків Українців.
1975-1980 роки.*

Всеукраїнським Братством ОУН-УПА, Галицьким Братством колишніх вояків і УД УНА. З розширенням діяльності ОбВУ збільшився і обсяг моєї праці та інших членів ГУ. Крім цієї громадської роботи, я мусів займатися і політичною діяльністю.

За часу моого головування в Лондонськім Відділі я зустрічався з професором Вадимом Щербаківським, Дмитром Донцовим. Одержані цінні поради щодо моєї дальнішої організаційної праці.

Наша ветеранська організація приділяє велику увагу вшануванню пам'яті загиблих українців. ОбВУ організовувала поїздки на похорони Ярослава Отецька та інших видатних українських діячів. Щорічно їдемо на могили наших дивізійників до Фельдбаху, Гнасу, Травстмандорфу, що в Австрії. Брали участь у відкритті пам'ятних таблиць у Відні в церкві св. Варвари, в Люрді у Франції. Постійно відвідували могили Степана Бандери, Степана Ленкавського, Ярослава Стецька в Мюнхені та ін. Організували поїздку в Роттердам у 25 річницю смерті полк. Євгена Коновальця, їздили на відкриття і посвячення пам'ятника проф. В. Кубійовичу в Парижі. Великою подією стало для нас посвячення пам'ятної таблиці у Відні на горі Леопольберг, де українські козаки віддали своє життя в обороні Відня. Я гордий, що мені часто припадала честь представляти ОбВУ.

Як членові Головної Управи ОбВУ мені доводилося багато подорожувати. Ми мали і маємо контакт із заокеанськими українськими орга-

нізаціями, головно з Канадою, де є Головна Управа Братства Дивізійників. Часто ми мали товариські зустрічі. Крім того, я їздив на конгреси, з'їзди СКВУ до Америки і Канади. Там познайомився з провідними діячами та працівниками українських громадських організацій. Це сотник Малецький, Богдан Бігус, Лев Бабій, сотник Б. Панчук, майор В. Рєнко, д-р В. Верига, д-р О. Сокольський та багато інших.

В Канаді я відвідував родину Пільківих. Познайомився з ними випадково: пан Пільків був членом хору «Бурлак» і приїхав на гастролі до Англії. Ми тут зустрілися і заприятелювали. Але найбільшим моїм приятелем був пан Чупринда – адміністратор хору «Бурлак». Його дружина – англійка з Ноттінгему. В них, я почував себе, наче вдома, за що їм велика подяка. Українське прислів'я каже: «Всі стежки короткі». Бо коли я приїхав до Львова у 1992 році, то зустрів там родину Чупринди...

Крім ветеранських справ, як я вже згадував, мені доводилося бути майже на всіх Зборах, Конгресах Вільних Українців у Нью-Йорку та в Канаді. В Америці мені пощастило: коли мій батько виїжджав на заробітки, то з ним поїхав його молодший брат, який там і залишився. Ми там і зустрілися. Мій стрийко жив старим патріотичним натхненням. Шкодував, що за молодих літ не був в Українських Січових Стрільцях.

Середня Англія. Зустріч підгаєчан, 1972 рік.

Постійно цікавився життям в Україні. В його бібліотеці я знайшов книжки «Холодний Яр», «Батурин» та інші, а також видання «Червоної Калини». Він розповідав мені, що виписував ці альманахи і зберігав, як цінний скарб. У нього двоє дітей. Син Євген хірургом, дочка Оля опікується родиною, бо стрийкова дружина під час праці втратила зір. Коли я приїджав до Америки, то завжди замешкував у них.

У Детройті я мав дальншого родича – Василя Папіжа. Він був редактором альманаху «Підгаєцька Земля», а я – представником цього видання у Великій Британії, де є багато підгаєччан. В Америці я з ним зустрівся. Ми полагоджували й обговорювали різні проблеми, пов’язані з випуском історії «Підгаєцька Земля». Наша праця увінчалася успіхом, і книга була видана. В Америці я познайомився з визначними підгаєччанами. Це – посол О. Яворський, Я. Сена, Д. Сулима, М. Іваськевич, М. Фурда.

З настанням 1000-річчя Хрещення України я увійшов до Ювілейного комітету. Ми спільними зусиллями побудували пам’ятник Володимирові Великому на одній з прекрасних вулиць Лондону – Голлянд Парк, біля будинку Українського Католицького університету. Після відкриття цього пам’ятника відбувся величавий концерт у Роял Алберт Гол. Відкриття пам’ятника та концерт пройшли на високому рівні й залишили добру пам’ять для нас і прийдешніх поколінь.

Пастка КГБ не спрацювала

На мене поклали обов’язки і політичного характеру. Наша настанова була – дати знати англійському світові про правдиву ситуацію в Советському Союзі. Захід був мало інформований про це, а може, й не хотів знати. Однак, час від часу дехто зsovетських урядовців навідувався до Англії з офіційними візитами. Ми не опускали жодної нагоди і давали їм відчути, що ми тут є, що ми не будемо мовчати, як примусили мовчати наших братів і сестер в Україні.

І тут, дорогий читачу, хочу оповісти про деякі наші зустрічі з советськими лідерами. Першими приїхали до Англії Хрущов і Булганін. І

Мій брат Михайло і я. Світлина з 1968 року.

«цирк», який вони продемонстрували, привернув увагу англійських журналістів. З того часу тутешні засоби масової інформації почали трактувати росіян як несерйозних.

А тепер про нашу зустріч. У той день мені треба було якось звільнитися з праці, бо в обідній час мав приїхати Хрущов з делегацією. Але коло десятої години дня мене покликали до канцелярії. Там я побачив двох незнайомих урядовців. Сказали, що вони зі Скотлянд Ярду. Почали випитувати про деякі речі, чи ми не хочемо робити Хрущову якісь не-приємності, а може, й замах. Я засміявся і сказав, що такі, як Хрущов, вилізли з болота, і такі ж самі його туди запхають. Опісля покликали ще проф. Володимира Василенка. Нам сказали, що мусимо бути на праці до шостої години вечора. Це нас не задовольняло, але зустріч з

Хрущовим була заплянована наперед. Хоч першого дня ми його не «привітали», але зате «привітали» його інші. На другий день ми просто пішли на маніфестацію. Маючи детальну інформацію, де Хрущов буде мати зустрічі з англійськими урядовцями, ми заздалегідь опрацювали плян маніфестації. І де тільки він або його супровід з'являлися, там ми давали про себе знати і протестували проти поневолення України.

Другим з візитою в Англії був Косигін. Він трохи відрізнявся від свого попередника. Але найголовнішим був приїзд Шелепіна. Ми його чекали. Це той, що керував убивством славної пам'яти Степана Бандери. Цього ми подарувати йому не могли. Шелепіна запросила до Англії профспілка англійських робітників. На день його приїзду зібралося більше півтори тисячі українців. Усі чекали перед советською амбасадою. За нашими діями слідкувала поліція. Було багато журналістів, кореспондентів радіо і телебачення. Ми прочекали цілий день, а Шелепін, мабуть, сподівався зустрічі з нами і затримався. Увечері того дня ми мали великий концерт, і ті, що брали участь у маніфестації, пішли на концерт, думаючи, що Шелепін приїде на другий день. Але нас кілька ще залишилося. Я думав, ще трохи почекаю і теж піду. Тут підійшов мій знайомий із Скотленд Ярду і каже, що «наш гість» прилетів і буде тут через півгодини. Ми стали думати, як його зустріти. Пішов я до кав'янрі, випив чаю і заплатив півкрони. Чай коштував тоді три пенси. Я попросив касира дати мені здачу якнайдрібнішими монетами. Той здивовано подивився на мене, але дав таку здачу, і я мав багато в кишенні тієї дрібності. Договорився з приятелями, і ми стали коло амбасади так, аби поліція не звертала на нас уваги. Як почало під'їжджати авто, я вже був коло брами. Проїхав поліційний супровід, і коли в'їжджив автомобіль з Шелепіним, я кинув цілу жменю дрібних монет у лобове скло. Монети так застукотіли, що водій з переляку трохи не вдарив мур. Зауважив це поліцай і миттю притиснув мене до муру. Тут мій знайомий підійшов до поліцая, щось йому сказав, і мене відпустили. Тут з'явилася преса, радіо, телебачення. Посипалися питання, як мої монети: чому я протестую, коли він не є політичним діячем?.. Чому та чому? Вони не знали, що перед цією посадою Шелепін був шефом КГБ. На його сумлінні сотні, а то й тисячі вбитих і замордованих душ. Запитували, чому робимо акцію, яка незгідна з політикою в цій країні? Тоді я їх запитав: якби сьогодні був живий Гіммлер, і його німецькі профспілки обрали б своїм головою, чи ви його теж запросили б і дружньо вітали? Я не одержав на це відповіді. Очевидно, все це записували й увечері транслювали. Додому повернувся трохи пізно. А тут тел-

фонний дзвінок з Німеччини з поздоровленнями за мою відвагу та вдале інтерв'ю. Потім ще дзвінок за дзвінком, і так до пізньої ночі.

Через декілька тижнів я одержав від мами листа. Йй було вже коло 90 років. В листі просить, щоб я приїхав. Лист від мами мене дуже зворувив і дуже засмутив, бо я знову, що матуся написала його під тиском КГБ. Нічого не залишалося, як зігнорувати його. Через тиждень одержую листа від брата. Він пише, що хоче приїхати, бо довго не бачився, і просить, щоб я зробив запрошення. Подумав я, що ось влізли людожери і до моєї родини в Україні.

Швидко збігали дні. Доволі різних організаційних справ і щоденна праця не давали навіть, як кажуть, й оглянутися. Пройшло два місяці після зустрічі з Шелепіним. Одного дня – телефонний дзвінок, що на летовищі є мій рідний брат і не знає, як добрatisя до мене. Ніхто його не зустрів. Я був дуже радий, але й здивований таким несподіваним приїздом. Ми з дружиною поїхали на летовище і зустріли його.

Багато років минуло, як я бачив когось з рідні. Тішилися разом, багато згадували минуле. Я розпитував про маму, близьких і далеких родичів, знайомих. Брат був скupий на слова і не дуже багато розповідав. Лише казав, що «все в порядку, всі здорові, чекають, аби ти приїхав». Довго довелося йому переконувати мене, щоб приїхати і побачити маму. Я йому сказав, що наразі це неможливо, бо є всякого роду справи, які відкласти не можу. Потім питав брата, на як довго приїхав. На це він відповів, що часу має досить. О, тут щось не так, подумав я. Він сам не каже нічого. Через кілька тижнів я повіз брата до наших спільніх знайомих у Брадфорд. Там відвідали всіх близьких односельчан. Усі гостинно приймали нас.

Минуло шість тижнів, а брат і не згадує про повернення додому (ніби відчував біду). Мовчить. Одної неділі я запропонував йому поїхати за місто на відпочинок. Він охоче погодився. Ми від'їхали далеко від головної дороги і знайшли вигідне місце під розлогим деревом. Посідали. Тоді я почав говорити про справу, яка мене турбувала. Питаю, з якою метою він приїхав. Тоді він каже: «Я не буду завивати в папірці, а скажу так, як є. Я приїхав за наказом КГБ, аби загітувати тебе приїхати додому. Коли не маеш грошей на квиток – дістанеш від представництва Москви. Дають гарантію, що повернешся назад». Я все це вислухав і засміявся. Карабісти дають мені гарантію, що я повернуся назад... Це не головне, а головне те, що ні ти, ні моя родина не просите мене приїхати без наказу КГБ. Більше на цю тему не будемо говорити, а як повернешся додому, то скажеш, що я приїду на другий рік, бо відпустку в цьому році я вже використав.

Зустріч односельчан. Перший зліва – Григорій Липка, брат Михайло, я і побр. Глярій Чупровський. 1968 рік.

Ми договорилися, як має написати мені листа, щоб людожери не запідозрили змови між нами. КГБ у листі буде означати – кузен. Брат поїхав додому, і незабаром я одержав віднього листа, де він пише, що кузени відвідали його. Через деякий час дістаю листа від мами. Дивним було те, що з Москви та з міністерства закордонних справ. Той лист ще й донині в мене. У ньому говориться, що міністерство шукає за мною тому, що моя мама не може мене віднайти. От брехуни! Вони радять мені зайти до представництва СССР у Лондоні й там дістати необхідну інформацію, а то й допомогу, щоб приїхати й побачити стареньку маму. Я це зігнорував і подумав – нехай допома-

1991 рік. Справа – брат Степан, його доня Марійка і я.

гають самі собі. Але знову лист від брата – це КГБ далі чіпляється.

Через три тижні – телеграма. Брат Михайло несподівано помер. І тут знову москалі пропонують свої послуги, які можу дістати вsovєтській амбасаді, щоб поїхати на похорон. До чого все це дійшло, – подумав собі. Не хотів їхати добровільно, то тепер їдь на похорон...

Пізніше я довідався, що брата викликали в район, тримали цілий день. Водили на обід, випитували про всяке. Потім брат повернувся додому. Прийшов у хату й каже до жінки, щоб зробила чаю, бо погано себе почуває. Вона пішла в кухню, а коли повернулася з чаєм – брат лежав на підлозі мертвий.

Цікавий і той факт, що лікар навіть не оглянув мертвого і дав посвідку про смерть від серцевого приступу. Суворо вони мене покарали смертю брата, але це ще не був кінець.

Якось до Лондону приїхав на гастролі ансамбль совєтської армії. Виступав у різних залях. Ми часами ходили на їхні концерти, а опісля зустрічалися з хористами. Сталося так, що я з полковником (який був у цій групі) став до публічної дискусії після їхнього концерту. Він представив себе, що він українець, а ми зрадники українського народу.

Потім починає мене вчити і питає, скільки правди в Шевченковому «Кобзарі»? «Не вчи ученого їсти хліба печеноого», – подумав я і кажу: «Ти не прочитав увесь Кобзар, і ти не знаєш слів з його вірша:

*«А тим часом перевертні
Нехай підростають
І поможуть москалеві
Господарювати...».*

Коло полковника стояв його адъютант у ранзі лейтенанта, москаль. Тоді я сказав: «Якби ти уважно читав Шевченка, то мав би знати і ці рядки і допоміг би мені цитувати». Учасники ансамблю, які стояли поруч, зніяковіли, а наші люди почали сміятися.

Ансамбль від'їхав. А людожери знову взялись за мене. Почали дзвонити мені додому. А коли мене не було, то залишали доручення дружині. Багато різних прикрощів намагалися мені завдати, та я все віддавав їм у відповідний спосіб...

«Лиман»

На чужині кожного тягне до свого. До своєї пісні, танцю, жарту. Молоді літа перебороли страшні дороги війни – холод, голод, тaborи. І настав час відновити в пом'яті те, що може порадувати не тільки самих себе, але й показати іншим націям. Ми бачили, як наші вороги-росіяни приїжджали до Англії з різними ансамблями і захоплювали публіку. Часто вони співали наші пісні та виконували українські танці, присвоюючи їх собі. Ми почали творити по громадах гуртки художньої самодіяльності. Це були драматичні, танцювальні, хорові, народних промислів (різьба, вишивка). Найбільша потреба самодіяльного колективу постала в Лондоні. Тут було багато оказій, на яких доречним був би виступ одного з наших колективів. Завдяки кільком ентузіастам був організований танцювальний гурток під керівництвом В. Слободяна. Були спочатку труднощі, та й без них не було б цікаво. З виїздом В. Слободяна з Лондону керівництво гуртом перебрав великий ентузіаст цієї справи Михайло Ткачук.

В скорому часі гурток переріс у поважний колектив. Постала потреба назви його – і всі члени згідно назвали його «Лиман». Постійні виступи

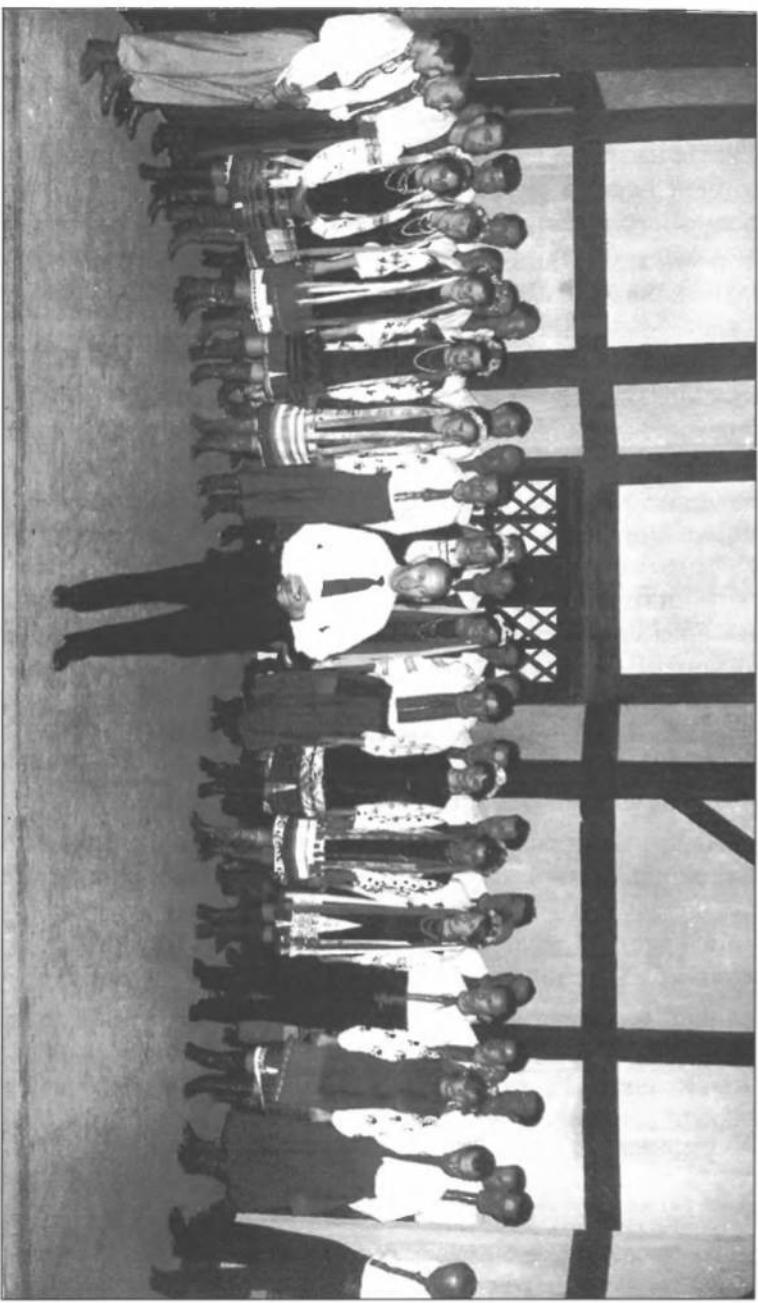
«Лиман». Дівочий склад.

перед нашою громадою принесли йому славу. Але для керівництва «Лиману» головним завданням було ширити правду про Україну і шукати виходу на англійську сцену. З цим до мене звернулися мої приятелі, щоб шукати можливості виступів для чужої публіки. Перш за все треба було забезпечити групу фінансово. Мусили наймати приміщення для репетицій, повернати кошти подорожі членам колективу. Хочу сказати, що більшість членів «Лиману» – чужинці. Вони добре вивчили наші танці й допомагали нам розповсюджувати нашу культуру. Крім українок, були ірландки, австріячки, англійки, норвежки та кілька дуже активних жідівок.

Наши «фінанси співали романси», і ми мусіли виступати як кабаретна група по великих готелях Лондону. За виступи діставали певну винагороду, з чого могли закупити український народний одяг для чужинок. Це були великі видатки. Виступаючи для наших організацій чи на міжнародних фестивалях в Англії й поза її межами, ми не отримували жодної винагороди.

Після фестивалю в Ірландії ми давали інтерв'ю для радіо і телебачення, де висвітлювали правдиву дійсність про поневолення України.

Великий успіх нашему колективові приніс виступ на концерті з нагоди 25-ліття ООН. Дешо детальніше хочу розповісти про цю подію. Тут виступали колективи художньої самодіяльності держав – членів ООН.

«Лиман» перед выступлением.

Україна була її членом, і ми раділи, що представляли її. Наш виступ був на самому кінці, заключним. У програмі святкового концерту виступали з короткими промовами державні представники тих народів, які брали участь у святкуванні. Не було представника від України, тільки з ССРС. Це нас боліло... Перед нашим виступом секретар ООН звернувся до мене і сказав, щоб я коротко представив колектив. Тему до моого несподіваного слова піддав представник Советського Союзу. У своїй промові він розмалював досягнення ССРС, як «щасливо там живуть народи». Після того я вже рвався до мікрофону, щоб усипати йому за його брехню перед цілим світом. Ось настала моя черга.

Пам'ятаю дослівно свою промову:

«Вельмишановні Пані і Панове!

Через кілька хвилин ви побачите виступ групи танцюристів, котрі силою обставин знайшлися у цій країні. Мені припала велика честь бути присутньому на цьому зібранні. Адже 25 років після закінчення Другої світової війни вільні народи створили цю світову організацію, і ви є її членами. Всі тут з признанням говорили про існування ООН. Всі ви є представники, тільки, на жаль, нікого немає з моєї країни. Країни – основоположника ООН. Я гордий тим, що сьогодні можу говорити від імені моого 50-мільйонного народу. Народу, який поневолений сусідом – Росією. Мільйони моїх братів і сестер караються по сибірських каторгах, тюрямах. Ми, що живемо у вільному світі, будемо говорити про дійсність у якій „щасливо“ живуть наші брати і сестри в Україні.

Шановні Пані і Панове! Український танець Гопак!».

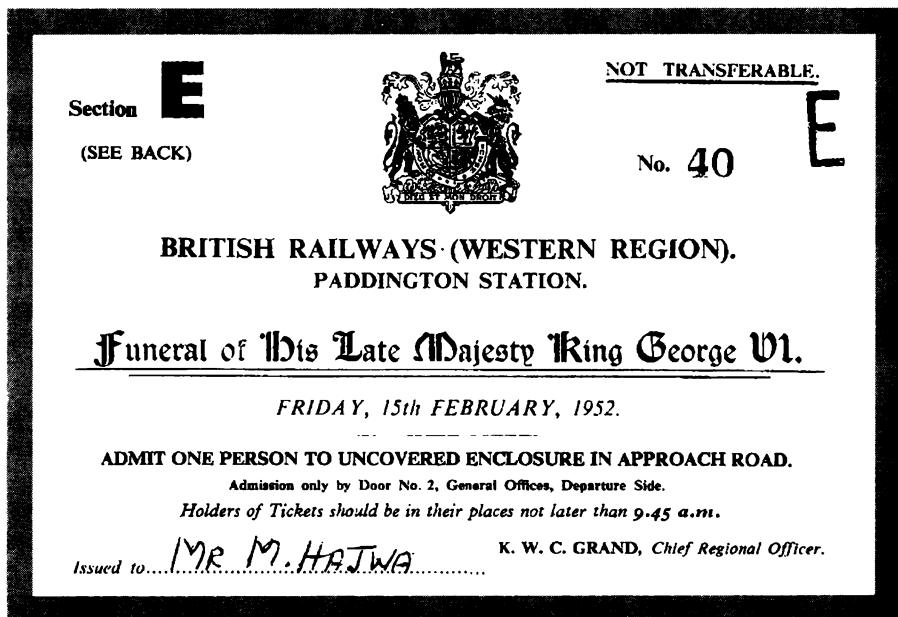
Сцена вмить заповнилася групою танцюристів у складі 40 осіб. Чудові українські строї, бадьора музика полонили глядачів. Не давали танцюристам зійти зі сцени. Гучними оплесками нагороджували їх і повертали знову і знову. Після концерту декілька визначних осіб подякували мені за сказану правду.

Великий успіх мав наш колектив після виступу в Роял Алберт Гол з нагоди закінчення праці УНРА. Сам прем'єр Англії Мак-Мілян висловив нам подяку. 12 років «Лиман» гідно виконував свій обов'язок, прославляючи нескорений український народ.

Мое життя в англійському середовищі

Працюючи на одній з головних залізничних станцій Лондону, я автоматично попав у поважне коло англійської спільноти. Під час праці мені доводилося багато разів бути перекладачем, бо серед працівників станції було багато поляків, українців, кілька чехів. Як у житті буває, час від часу виникали різні проблеми, а ніхто з чужинців на той час не знав англійської так, як я. От і став перекладачем. Це дало мені можливість познайомитися з визначними особами англійського світу. Нелегко було здобути в них довіру, і тому треба було більше з ними спілкуватися.

Загальною ознакою англійського світу є велика мережа різних організацій, де англійці проводять свій вільний час. На нашій залізниці була широко розгорнута на добровільній основі «Перша поміч». Цій органі-

Квиток-посвідка на призначене місце під час похорону
короля Джорджа VI. 1952 рік.

зациї надавалося важливого значення, і майже всі працівники вважали престижним бути членом цієї організації. Члени, які були добре вишколені та віддані цій організації, відігравали велику роль в часі непередбачених випадків. Вони брали на себе повну відповідальність за першу допомогу та негайногого наведення порядку. Навчали їх лікарі, пожежники і спеціальні відділи з газових чи інших подразнюючих речовин.

Я став членом «Першої помочі», й мене вислали на спеціальний курс інструкторів, який я успішно закінчив. Опісля мені доручили відповідальність за ведення цієї праці й на моїй станції. Це була важлива функція. Я часто бував на різних нарадах, а головно, коли мали відбуватися якісь важливі події і треба було мати до діла з великою масою людей на станції. Першим великим напливом людей був похорон короля Джорджа VI. Його тіло з нашої станції Паддінгтон відправляли до Віндзору. Станція була спеціально підготовлена до такої події. Це було прощальне місце з королем у Лондоні, бо дальша програма похорону була вже приватна. На похороні монарха були всі державні особи, представники амбасад і вся англійська еліта. Пропускали на цю церемонію тільки за спеціальними запрошеннями. Мені також випала честь бути запрошеним.

За час моєї праці принагідних зустрічей було дуже багато. Я знайомився з визначними особами, при тому діставав деяку інформацію про ситуацію в Україні. Будучи членом Консервативної партії, допомагав виясняти деякі обставини та знаходив приятелів – прихильників нашої справи. Кілька разів мені пропонували кандидувати на пост радника місцевої влади. Цього я прийняти не міг, бо це вимагало великої посвяти і праці, а я мав доволі обов'язків у своїй громадській праці.

...Рік за роком пробігали швидко. Прийшов час, коли треба було піти на заслужений відпочинок. Донині пам'ятаю ту увагу і пошану, яку мені виявили при відході на пенсію. Зробили мені й приємну несподіванку – нагородили почесним орденом св. Йоана. Хочу сказати, що такими почестьями дуже рідко наділяють, а головно чужинців. Мене зацікавило, хто ще з українців має або мав таку нагороду. Виявiloся, що мали князь М. Карапетович-Токаржевський і двоє українців з Канади.

Розвал російської імперії

Серед емігрантських буднів цілком непомітно почала валитися російська імперія. Усі ми цього очікували, але не могли передбачити такого наглого розвалу. Щодня ми слідкували за тими подіями. Виникло питання: як цю ситуацію використає наша справа? Тяжко було що-небудь плянувати, а також був страх, що може пролитися українська кров.

Вже на початку політики Горбачова з України почали приїжджати деякі люди від Руху, дехто з передової інтелігенції, а також церковні представники. Очевидно, українська зорганізована спільнота у Великій Британії зустрічалася з ними, дискутувала. І вже тоді можна було виробити собі думку про те, як виглядає ситуація в Україні. Бо коли ми ставили питання, що будете робити, коли прийде цілковитий розвал імперії, то чомусь ніхто не сказав про можливість творення власної держави. Вони, мабуть, самі в той час ще не вірили в розвал СССР. Дещо пізніше ми почали розуміти наших земляків. Вони були жертвою постійної пропаганди, їм страшно було й думати про таке.

Першим, кого запросила наша ветеранська організація ОБВУ, був майор Петро Недзельський. У нього вже чітко були вироблені поняття чисто національні, державницькі. Він відвідав кілька наших великих громад і провів незабутні для нас бесіди. Потів приїхав хор «Вірли» зі Львова. Це був колектив найбільших націоналістичних поглядів. Керівником колективу був дуже енергійний і щирій патріот інж. Роман Панкевич. З ним ми могли обговорити всі проблеми. Його погляди повністю відповідали нашим.

Зустрічі, мистецькі виставки, концерти гостей з України дали нам можливість близче піznати наших земляків.

З проголошенням Української держави ми побачили, які слабі сили в нашему краю для державного будівництва. Мало було однодумців і, можна сказати, не було жодної організації, яка взяла б ініціативу будівництва держави у свої руки. Велика частина суспільства стала зматеріялізована і старалася найперше задовольняти свої матеріальні потреби. Серед такого безладдя ситуацію використали колишні чиновники – члени комуністичної партії. Їм вдалося втримати владу в своїх руках.

Перебуваючи згодом у Києві, я мав нагоду познайомитися з ген. Мулявою, полк. Костюком, добрим моїм приятелем майором А. Кулішем, а вже в Лондоні зустрів полк. А. Андріївського і його дружину Наталю.

Співпрацювали ми і з посольством України у Великій Британії. Була це плідна і дружня співпраця через радника посольства Ролянда Франка та його дружину Аллу. Тепер усе частіше і частіше зустрічаємо наших земляків, які мають чітко вироблені погляди на державне будівництво України. Все це дає мені надію і сильну віру в те, що наша справа не пропала, що є ширі патріоти, які з часом наведуть лад у вільній Україні, про яку ми так довго мріяли і присвятили їй ціле наше життя.

Вимріяна поїздка до рідного краю

В першу річницю незалежності України припало 50-ліття УПА, і моїм обов'язком було їхати в Україну. Багато в моєму житті пов'язано з УПА, адже я працював у її секції інформації та пропаганди. Організували поїздку наших ветеранів з Великої Британії. Група нараховувала 70 осіб.

Побачити родину, свій рідний край – це була найбільша мрія упродовж багатьох років проживання на чужині. Бог допоміг здійснити її. Не тоді, коли хотів заманити мене у свої пазурі КГБ, а тоді, коли на це була Божа воля.

З нетерпінням очікував того дня, коли стану на рідну землю. Вилетіла наша група з Лондонського аеропорту до Відня, там ми пересіли на літак Української авіалінії. Вже на борту літака відчули перші подихи України. Виринало багато різних хвилюючих думок, питань. Не зчулися, як приземлилися в Борисполі. Пройшовши митну перевірку, попрямували до виходу. Нас зустріли представники Української армії та велика кількість родичів. Вони спеціально приїхали до Києва, щоб після п'ятдесятирічної розлуки обняти один одного і розділити радісні сльози довгожданої зустрічі. Це був надзвичайно хвилюючий момент у моєму житті.

Поселилися ми в готелі. Відвідали визначні історичні місця. Першим

В поході на Співоче поле в Тернополі 1992 року.

був Канів, з яким пов'язана доля Шевченка, доля України. Ми поклонилися Кобзареві. Потім взяли участь у великому поході в Києві – з Софійського майдану до пам'ятника Володимиrowі. Поклали вінки на могилу Крутянців.

З Києва виїхали автобусом на Волинь. Проїхали всю Волинь. Неописаної краси природа, чудові, гостинні люди. З Волині попрямували на Берестечко і до Тернополя. Тут мали кілька зустрічей, після яких поїхали до Івано-Франківська. Відвідали місцевість, де народився Степан Бандера. Побували в Яремчі.

Звідти прибули до Львова. Тут ми взяли участь у церемонії перевезення тлінних останків бл. пам. Патріярха Йосифа Сліпого, у відкритті пам'ятника Тарасові Шевченку.

І нарешті я ступив ногами на землю рідного села. Підгиналися ноги, швидко билося серце... Дякував Всешишньому, що дозволив мені дожити до цієї хвилини. Зустрівся з родиною, друзями. Багато згадували і безмежно раділи один одному...

Мої товариши

Починаючи від шкільної лавки, різних курсів, праці в Організації та інших ділянках громадського життя, я мав нагоду познайомитися з сотнями моїх однолітків та однодумців. Ми творили моноліт, мали спільні думки і бажання. Часом ми падали жертвою одного чи другого завойовника в боротьбі за свої ідеали.

Багато наших братів і сестер, батьків, рідних пережили цю страшну дійсність, але небагатьом пощастило працювати в ім'я правди та справедливості. Хочу згадати моїх односельчан і їхню долю. М. Ригайло пройшов фронт, полон і опинився в Канаді. Там він включився до громадської праці. Мої сусіди Григорій Липка, Гілярій Чупровський, Євген Романович перейшли війну, попробували її гіркого полону. А через Українську Дивізію опинилися в Англії мої сусіди Мирон і Михайло Штогрини, які осіли в Манчестері. Шкільний приятель Михайло Гайдукевич – у Брадфорді. Він був в УПА, потім захворів і одержав дозвіл відійти на Захід. Дістався до Німеччини, а потім до Англії. Здоров'я його було підірване і після кількох важких операцій відійшов у вічність у молодому ще віці. Другим побратимом зі школи був Михайло Фурда. З таборів біженців йому вдалося емігрувати до Америки. Там він також включився до громадської праці. Довгі роки був головою Спілки Української Молоді Америки. З самоосвітніх курсів – Володимир Леник. За наказом Організації був висланий до Німеччини, де мав виконувати завдання організувати українську молодь, яка попала на примусові роботи. Його заарештували гестапівці і запроторили до концтабору в Дахав. Там він пробув до кінця війни. Врятувавшись з цього пекла, поселився у Мюнхені та включився до громадського життя. Згодом став ініціатором придбання будинку Інтернату. Опісля був директором цього Інтернату і головним виховником молоді.

З педагогічних курсів першого зустрів я в Лондоні Андрія Бідося. Як він розповідав, за наказом Організації він пішов до Української Дивізії, де проводив роз'яснювальну роботу та готовував вояків до служіння національній справі. У Мюнхені живе мій приятель інж. Григорій Комаринський. Він громадський і політичний діяч. Друзі з організаційної мережі Богдан Кашевка, Іван Рахінчук, Михайло Садовський, Михайло Гусак працюють на громадській і виховній нивах.

В Америці живе мій сусід, довголітній член ОУН Михайло Іваськевич. Через табори біженців опинився в Міннеаполісі, де, як і всі, включився до громадської праці. З педкурсів у Детройті (Америка) жив мій дальший родич Василь Папіж, уже покійний. Він редактор фотоальбому «Підгаєцька Земля», громадський і політичний діяч.

Годі всіх перерахувати. Доля розкидала нас по світу, але кожний працював і далі працює для однієї мети. Ми намагалися робити те, що було не під силу нашим друзям в Україні, ѹ гідно вести українську справу на чужині. Більшість моїх приятелів загинула в нерівній боротьбі з ворогами. Багато пропало в Сибірі, але ніхто не підкорився ворогові. Не можу їх забути і ніколи не забуду. Вони були тих самих переконань, жили тими самими ідеалами, що і я.

Невблаганна смерть забирає від нас дорогих нам людей. Але такий уже Божий закон, що хто народився, мусить і померти. Кожний з нас старався не змарнувати прожиті роки, а віддати їх служінню нашому народові та Україні.

Щиросердечна подяка

Ось і все, мій любий читачу. Ти перегорнув останню сторінку цієї книжечки – моєї скромної праці, яку приношу в пам'ять молодим поколінням України. Хай знають про правдиве життя людей на еміграції, яких вороги-росіяни обзвивали зрадниками свого народу. Тобі, дорогий читачу, судити і пам'ятати, що всі ми жили Україною і будемо нею жити до кінця життя. Всі ми так швидко і так непомітно розцвітаємо в молодості й красиві, і так само швидко та непомітно в'янемо. У цьому великому невідомуму є велика Божа мудрість – кожен день свого життя приймати як неоцінений дар. Старатися прожити не марно. «Хто скupo сіє – той скучить, а хто щедро – той щедро жатиме, – каже апостол Павло. – Що людина посіє, те й пожне. І хто сіє для власного тіла свого, той від тіла тлінне пожне. А хто сіє для духа, той від духа пожне життя вічне».

Моя скромна праця не була б довершеною, якби я не подякував за зрозуміння і моральну підтримку моїй дорогій дружині Телма Кора.

Вона була моєю підтримкою через усе життя на чужині. Своєю ласкою та добротою зігрівала мене, допомагала поборювати труднощі. В часах недуги була завжди біля мене. Низький поклін і шана їй за це.

Висловлюю подяку керівництву та персоналові друкарні й усім тим, хто своєю працею спричинився до видання моїх спогадів.

Господи, Ти завжди був для мене милосердний. Ти, Господи, давав мені завжди більше, ніж я просив у Тебе. Не поскупися уділити зі Своєї щедрої десниці ласки і благодаті для тих, хто серцем торкнеться рядків цієї книги.

Додатки Фотографії, документи

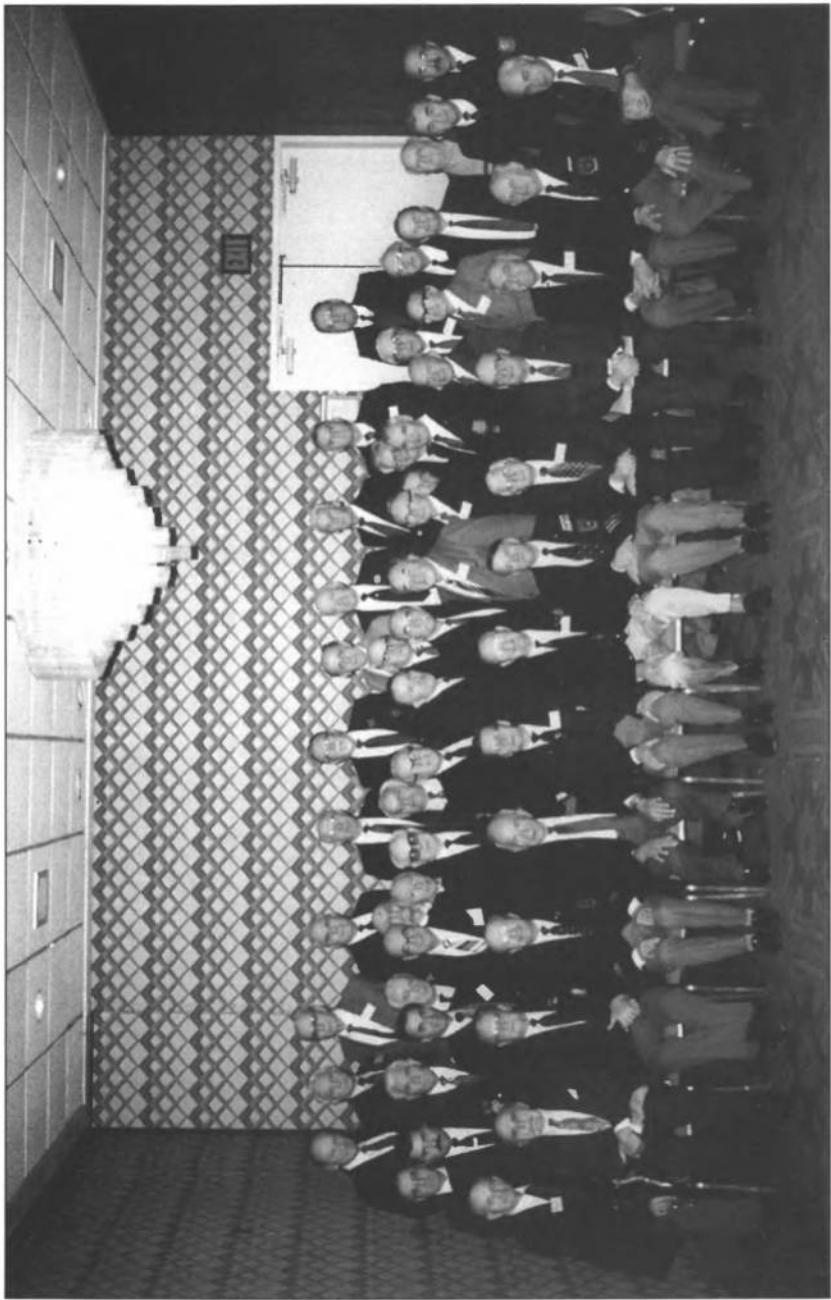

Принагідна зустріч. Перший зліва я, другий проф. Дмитро Левицький, моя дружина і п. М. Лащів. 1955 рік.

Товариство «Січ» в Нью-Йорку, США, 1916 року.
Другий ряд зліва – сприйко Петро, другий – мій батько.

Конгрес СКБУ в Торонто. 1988 рік.

Учасники поїздки на військові цвинтарі в Австрії 1989 року. Перший справа – побр. М. Ткачук, побр. П. Кіщук, мгр. В. Леник, Д. М. Гайва, побр. В. Гуменюк, побр. Б. Шарко і представник із Канади.

Чіддінгфолд – Свято Зброй. Перший зліва – радник посольства д-р Ролянд Франко, військовий аташе Посольства України полковник Капштик, побр. І. Лозинський, Д. М. Гайва, пані Наталія Андріївська і полковник А. Андріївський.

Після засідання.

Перший справа – побр. М. Ткачук, майор д-р С. М. Фостун і Д. М. Гайва.

Люрд, 1991 рік. Зліва – Д. М. Гайва, пані Осипа Кіщук і побр. П. Кіщук.

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

EXECUTIVE COMMITTEE
OF THE UKRAINIAN NATIONAL COUNCIL

EKKUTIV-KOMITEE
DES UKRAINISCHEN NATIONALRATES

РЕСОРТ ВІЙСЬКОВИХ СПРАВ

25 квітня 1989 р.

Високоповажаний Пан
Сотник Маріян Дмитро Гайва
у Великій Британії.

Високоповажаний Пане Сотнику :

Маю пристаність повідомити Вас, що на підставі Закону з дnia 17 вересня 1947 року і Положення про вояцькі стани у Війську Української Народної Республіки, за висолугу належного часу в боротьбі за незалежність України, за видатну праце в українських комбатантських і громадських організаціях, за витривалість і вірність Ідеї Української Самостійної Соборної Державності - наказом Війську Української Народної Республіки ч.164 з дnia 15 грудня 1988 р. ВІД є підвищено в старшинастому стані до ранги СОТНИКА з поручників з днем 3 січня 1989 року.

СЛАВА УКРАЇНІ !

Роман А. Богатюк
Д-р Роман А. Богатюк
Керівник Ресорту Військ. Справ
Уряду У.Н.Р.

ГРАМСТА

видана
Союзом Українців
у Великій Британії

Вл. п. Марічкові Дністрові Гайви

за його/її жертвенну та примірну працю для добра і користі СУБ,

а зокрема відділу СУБ у Лондон.

ЛОНДОН 14-го березня 1987

І. Ампурія

Голова

Микола Ковальчук

Секретар

1942 · УПА · 1992

ГРАМОТА

НА ЧЕСТЬ СВЯТКУВАННЯ
ЮВІЛЕЮ 50-річчя
СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІї

Сотиниць Іваніч І. Гайду
Братство УПА Вітає Вас
і нагороджує за активну
діяльність в розвитку України
і жовтні
1992 року **УПА** Голова Братства

Голова Братства

ПРЕЗИДІЯ

ГОЛОВНОЇ УПРАВИ ОБ'ЄДНАННЯ
БУВШИХ ВОЯКІВ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

НАГОРОДЖУЄ

СОТНИКА МАРІЯНА ДМИТРИА ГАЙВУ

ЗОЛОТИМ ХРЕСТОМ З МЕЧАМИ ПЕРШОЇ КЛЯСІ
ЗА ЗАСЛУГИ ДЛЯ

ОВ'ЄДНАННЯ БУВШИХ ВОЯКІВ УКРАЇНЦІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

ЛОНДОН, ДНЯ 23 червня 1990 року

С. Гайв
Май. д-р Святомир М. Форстен FORMER OFFICER

голова

Михайло В. Поврзин
M. V. Povzyn

British Railways Board

J.J. O'Brien
Board Member and
Joint Managing Director (Railways)

Mr. Marion Hajwa,
Chief Civil Engineer's Office,
Western Region,
PADDINGTON.

14 June, 1984.

Dearest Hajwa,

As you will know Bernard Kaukas has now retired but he has been in touch with me through Sheridan Hughes in order to correct an error of omission. I am therefore passing on his grateful thanks for the contribution you made towards the publication of 'The Railway Heritage of Britain'.

I enclose two copies of the book, one for yourself and one for Mr. Faulkner and should be grateful if you would pass this on with Mr. Kaukas' compliments.

Yours sincerely
J.J. O'Brien

Euston Square, PO Box 100 London NW1 2DZ Telephone 01-262 3232 Ext 7008 Telex 299431 BRHQLN G quote HQZA

*Головний заряд британської залізниці.
Подяка за мій внесок у справу опублікування документальної праці
«Спадщина британської залізниці».*

British Railways Board

Sir Peter Parker MVO
Chairman

Mr M. Haywa
6. Ridgeway
London W3 8LL.

20.7.81

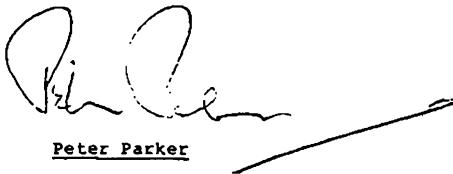
Dear Mr Haywa

I am so pleased you are able to accept our invitation to watch the Royal Wedding procession from our stand at Charing Cross. I hope it will be a wonderful and memorable time for you as British Rail's guest.

I know my staff will ensure your comfort and help make it a really good day out so that you can sit back, relax and enjoy this great National event from an unique vantage point.

I am sure all our thoughts will be with the Royal couple on this happy occasion and that through our efforts we will make it a happy one for you too.

Have a nice day.

Peter Parker

Euston Square, PO Box 100, London NW12DZ Telephone 01-2623232 Ext 7800 Telex 24678

*Спеціальне місце для глядачів весільної церемонії
принца Чарлза і принцеси Даяни.*

St. John Ambulance

A Voluntary Organization of The Order of St. John

H.Q. St. John Ambulance
1 Grosvenor Crescent
London SW1X 7EF

Telephone 01-235 5231 Telegraphic Address FIRSTAID LONDON EC1

DES/18/1/4

19th July, 1983.

BRITISH RAILWAYS WESTERN REGION.

Marian Hajwa, Esq.,
6, The Ridgeway,
LONDON. W3.

Dear Mr. Hajwa,

As Director-General, I have very much pleasure in informing you of your appointment as an Honorary Life Member of the St. John Ambulance Association in recognition of your services.

We take this opportunity of thanking you for all you have done and greatly appreciate your help and support.

Yours sincerely,

A handwritten signature in black ink, appearing to read "D.E. Seymour".

D.E. Seymour,
Director-General.

Добровільна організація ордену «Святого Йоана».
Документ надання почесного членства.

Freundenverkehrsverein der Stadt Felsbach

Urkunde

Herrn Milijan Bejwa

Dank und Anerkennung
für den
langjährigen Besuch
der Stadt Felsbach

Felsbach, 12. Mai 1988

Der Obmann:

Der Bürgermeister:

Подяка за відвідини Фельдбаху.

Österr. Kameradschaftsbund

Landesverband Steiermark

Ortsverband

FELDBACH

Dem Kameraden

HAJWA MARJAN

wird für besondere Verdienste um das Kameradschaftswesen

das

Verbandsabzeichen in Silber

verliehen.

FELDBACH, am 1975 05 10

Der Schriftführer:

Josef kaan

Der Obmann:

Посвідчення про нагородження Срібною відзнакою австрійських
ветеранів за довголітню співпрацю.

**Österreichischer Kameradschaftsbund
Landesverband Steiermark**

Dem Kameraden

H A J W A Marian

wird für besondere Verdienste um den
Kameradschaftsbund die

Goldene Verdienstmedaille

verliehen

Geschäft. Präsident:

Graz, am 26.5.1990

Präsident

Kontakindruck DL

*Посвідчення про нагородження Золотою відзнакою австрійських
ветеранів за довголітню співпрацю.*

Der Österreichische Kameradschaftsbund
verleiht
dem Kameraden

MARIAN D. H A J W A

in Anerkennung besonderer Verdienste um
den Österreichischen Kameradschaftsbund die

Goldene Bundesverdienstmedaille

Wien, am 30. Mai 1981

Präsident

Посвідчення про нагородження Золотою медалею
австрійських ветеранів.

ГРАМОТА

Братство қол. Волків І-ої Української Дивізії
Української Національної Армії
Головна Управа

нагороджую

Сот. МАРІЯНА Д. ГАЙВА

Золотий Хрестоної
за особливі заслуги

Михайло
голова

Семенюк
секретар

ЛЬВІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

ПОДЯКА

сотнику Маріяну Д. Гайва

Висловлюю Вам щиру подяку за співпрацю
ОбВУ з громадою міста Львова.

МІСЬКИЙ ГОЛОВА

19 липня 1997р.

Василь Куйбіда

Зміст

<i>Передмова</i>	5
<i>Вступ</i>	8
<i>Мое село</i>	9
<i>Моя родина</i>	11
<i>Молодість не має довгих вагань і страхів</i>	19
<i>Перший прихід німців</i>	25
<i>Організування загонів самооборони та УПА</i>	26
<i>Друга німецька окупація</i>	29
<i>Фронтові дороги</i>	32
<i>У перехідних таборах</i>	35
<i>Палестина</i>	39
<i>Перші мандрівки по Англії</i>	43
<i>Моя громадська праця</i>	44
<i>Пастка КГБ не спрацювала</i>	53
<i>«Лиман»</i>	59
<i>Мое життя в англійському середовищі</i>	63
<i>Розвал російської імперії</i>	65
<i>Вимріяна поїздка до рідного краю</i>	66
<i>Мої товариши</i>	68
<i>Щиросердечна подяка</i>	69
<i>Додатки</i>	70

